ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիայի պաշտոնաթերթ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՎՈՒՄ Է 1996 Թ. ՓԵՏՐՎԱՐԻՑ

16—30 ՀՈՒՆԻՍԻ 1995 Թ., № 10 (58)

ԳԻՆԸ՝ 25 ԴՐԱՄ

Այսօրվա համարում

ԽԶՎԱԾՔԻ ԵՐԿՈՒ ԵԶՐԵՐԸ ԿԱՄ ՈՐՔԱ՞Ն Է 27 ՀԱԶԱՐԱՆՈՑ ՎԱՐՈՒՉԵՐԻ ԳԻՆԸ

ՌՈՒԲԵՆ ՍԵՎԱԿ. 110

ԶԱՎԱԽՔԻ ՀԵՐՈՍԱՄԱՐՏԵՐԻՑ

ԱՆՏԱՌՈՒՄ, ԳԵՏԱՓԻՆ՝ ԱՌԱՆՑ ԼԵՆԻՆԻԶՄԻ

ԹԱՆԿ ԿՐԹՕՋԱԽ՝ ԱՌԱՆՑ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏԵԼԻՔԻ...

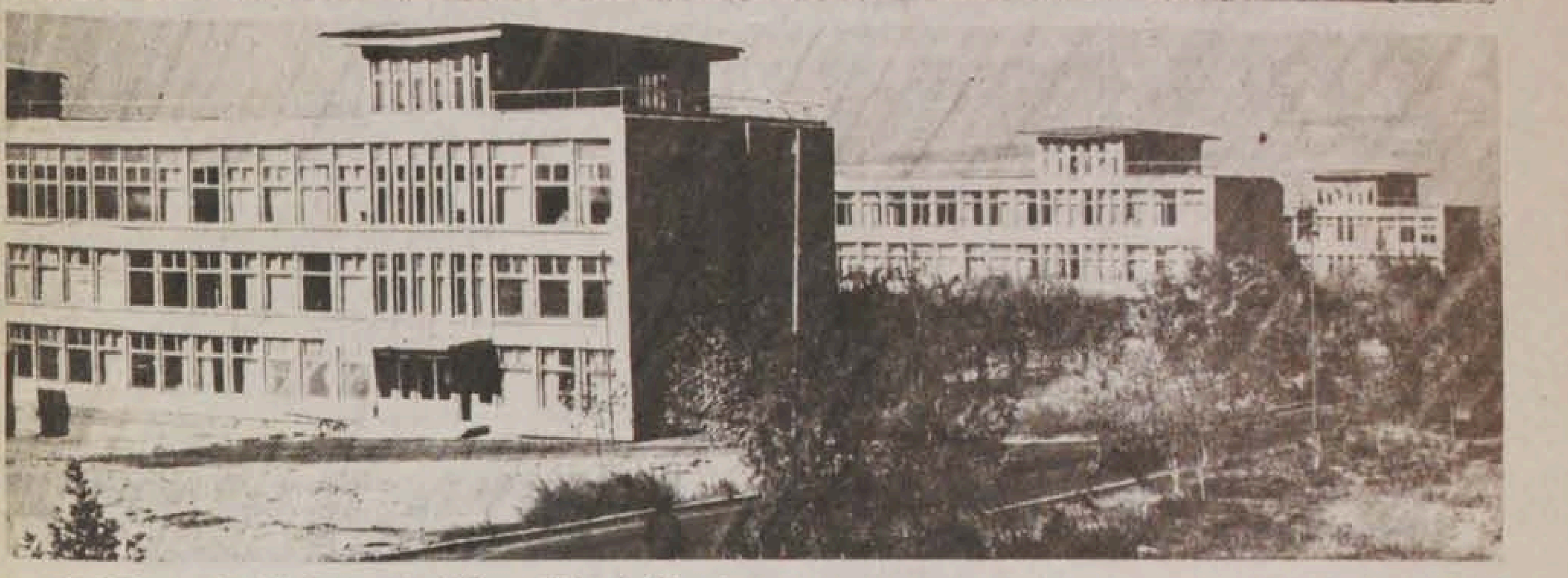

ՀՀ ԳԱԱ ռադիոֆիզիկայի և էլեկտրոնիկայի ինստիտուտը:

Լուսանկարը՝ Ա. ՀԱԼԱՋՅԱՆԻ

Հայտարարություն

1995 թ. մայիսի 23-ին և 30-ին տեղի ունեցավ Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի և Երևանի պետական համալսարանի հայագիտական կենտրոնների աշխատողների համատեղ նիստ: Նիստին մասնակցում էին նաև հանրապետության Գերագույն խորհրդի կրթության և գիտության, լեզվի և մշակույթի հարցերի մշտական հանձնաժողովի նախագահ Ռ. Ղազարյանը և լուսավորության փոխնախարար Ա. Սահակյանը:

Համատեղ նիստում քննարկվեց լուսավորության նախարարի պաշտոնակատար Ա. Բլեյանի դպրոցական համակարգը վերափոխելու ծրագիրը և ընդունվեց հետևյալ հայտարարությունը.

Հայաստանը գտնվում է անկախ պետության կերտման և ամրապնդման անցումային շրջանում: Բարեփոխումներ են կենսագործվում հայ ժողովրդի տնտեսական, քաղաքական և հոգևոր կյանքի բոլոր բնագավառներում: Բարեփոխումների կարիք ունի նաև ՀՀ հանրակրթության համակարգը: Անկասկած է, որ ՀՀ դպրոցական բարեփոխված նոր կրթական համակարգը պետք է լինի վերդասակարգային, վերկուսակցական, հենված՝ գիտության ու մանկավարժության համաշխարհային նվաճումների արդի մակարդակի վրա: Դպրոցական կրթական համակարգն այդպիսին է աշխարհի բոլոր առաջավոր ժողովրդավարական երկրներում:

Զարմանք ու վրդովմունք է հարուցում «Նոր ուղի» հասարակական-քաղաքական կազմակերպության ղեկավար Ա. Բլեյանին ՀՀ լուսավորության նախարարի պաշտոնում նշանակելը, որը դպրոցական կրթության համակարգի գաղափարական բարեփոխումների [illegible] դրել է իր կազմակերպության բուն էության [illegible] գաղափարախոսության դրույթները:

Մի կողմ թողնելով [illegible] պատասխան ինստիտուտ[illegible] և մասնագետների [illegible] ուսումնական հաստատություններ[illegible] Ա. Բլեյանն իրավունք է վերապահել ստեղծել «ՀՀ հանրակրթության բարեփոխման ուղենիշներ» վերնագրով [illegible] մի փաստաթուղթ, որով արմա[illegible] [illegible] են դպրոցական համակարգում հայագիտական առարկաների դասավանդման բարի ավանդները և, որ ամենից կարևորն է, ազգային բովանդակությունը: Այդ փաստաթղթի կենսագործումը կհանգեցնի դպրոցական համակարգում հայեցի կրթությունը վերացնելուն, հայ երեխաներին պատմական հիշողությունից զրկելուն:

Ըստ այդ համապարփակ ծրագրի, հայագիտական առարկաները հարմարեցվում են «Նոր ուղի» կազմակերպության գաղափարախոսությանը, որի էությունը հայ ժողովրդի ազգային շահերի հաշվին Թուրքիայի ու Ադրբեջանի հետ հարաբերությունների «կարգավորումն» է՝ միակողմանի զիջումների միջոցով ենթադրվող «բարեկամության» հիման վրա: Եվ այդ կոնցեպցիայի հիման վրա շրջանառությունից կամ հրատարակման գործընթացից հանվել կամ հանվում են գրականության և պատմության դասագրքեր, որոնք դպրոցականներին կարող են սովորեցնել հայ ժողովրդի անողոք և ճշմարտացի պատմությունը, որ բնավ չի համընկնում պատմության բլեյանական ինքնահնար մեկնաբանությանը:

Նույն տրամաբանության թելադրանքով հայոց գրականության թեման հանվել է դպրոցական ծրագրերից:

Ըստ ամենայնի դպրոցի առաջին փուլում հայ ժողովրդի պատմությունն ընդհանրապես բացակայում է, իսկ երկրորդ փուլում այդ առարկան դասավանդվելու է որպես ֆիզիկական և մշակութային հաղթանակների պարզունակ պատմություն: Այսպիսով, դպրոցականը կարող է պարտադիր համարվող ուժմակներն ավարտել և կյանք մտնել՝ բնավ պատկերացում չունենալով հայ ժողովրդի ճշմարտացի պատմության մասին: Նույնպիսի փորձության է ենթարկվում նաև հայ գրականությունը: Հայ պատանին կարող է դպրոցն ավարտել, գաղափար չունենալով հայ դասական գրողների համազգային հռչակ վայելող և աճող սերնդի առողջ դաստիարակության համար անփոխարինելի նշանակություն ունեցող բազմաթիվ երկերի մասին: Ըստ լուսավորության նախարարության դրույթների, ազգային դպրոցից հանվում է մայրենի լեզվի վերաբերյալ ճանաչողական, գործնական, կանոնակարգիչ գիտելիքների ուսուցումը:

Հայագիտական առարկաների վաղուց ի վեր քննություն բռնած դասագրքերի զգալի մասը լուսավորության նախարարության կողմից փոխարինվում է «Մխիթար Սեբաստացի» կրթահամալիրի հակագիտական, հակամանկավարժական «դասագիրք-տետրակներով», որոնք ՀՀ ԳԱԱ-ի որևէ հայագիտական ինստիտուտում, Երևանի պետական համալսարանի և մանկավարժական ինստիտուտի որևէ հայագիտական ամբիոնում, ուսուցչական կոլեկտիվներում չեն քննարկվել և հավանության չեն արժանացել: Այդ տետրակները գիտության և համաշխարհային մանկավարժության փորձի հետ որևէ առնչություն չունեն:

Խոր զարմանք և միաժամանակ տագնապ է հարուցում բնական գիտությունների (ֆիզիկա, քիմիա, կենսաբանություն) պարտադիր դասաժամերի կտրուկ կրճատումը և միայն վճարովի խմբի համար դրանց ամբողջական վճարովի մատուցումը: Պակաս վտանգավոր չէ օտար լեզուների ուսուցումը հիմնականում վճարովի դարձնելու միտումը: Զմոռանանք, որ այս քայլերը կատարվում են ի շրջանցումն նոր Սահմանադրության նախագծի:

Եթե այս ամենը մուտք գործեն դպրոց, ապա մենք դրա տխուր հետևանքների վկան կլինենք ոչ հեռավոր ապագայում:

Հայաստանի նորանկախ հանրապետությունում Ա. Բլեյանի հակազգային գործունեության պատճառով ստեղծված իրավիճակն իր բնույթով նոր չէ: Դա գրեթե նույնությամբ գոյություն է ունեցել բոլշևիկյան կայսրությունում՝ 1920-ական թթ.: Սակայն հետագայում, անգամ կոմունիստները, հրաժարվեցին նման քաղաքականությունից:

Ազգային դպրոցում աշակերտը պետք է ստանա համակողմանի և լիարժեք կրթություն և ոչ թե գտնվի այս կամ այն կուսակցության գաղափարախոսության ոլորտում, ինչպես դա եղել է խորհրդային իշխանության տարիներին:

Ավելի քան մտահոգիչ է այն հանգամանքը, որ դպրոցական համակարգի «բարեփոխման» այս ինքնահնար ծրագիրը, առանց նախնական փորձաքննության, առանց ծանր ու թեթև անելու, հավանության է արժանացել ՀՀ կառավարության նախագահության 1995 թ. հունվարի 26-ի նիստում:

Ելնելով վերը նշվածից, միացյալ նիստը գտնում է.

1. Աշոտ Բլեյանի ՀՀ լուսավորության նախարարի պաշտոնում մնալը համարել աննպատակահարմար:

2. Լուսավորության նախարարության «ՀՀ հանրակրթության բարեփոխման ուղենիշները» բեկանել:

3. ՀՀ գիտության և ուսումնական հիմնարկների բարձր որակավորում ունեցող մասնագետներից կազմել հանձնաժողով՝ դպրոցական փոփոխումների նոր ծրագիր կազմելու համար:

Գ. ՍԱՐԳՍՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ պատմական գիտությունների պրոբլեմային գիտական խորհրդի նախագահ

ԷԴ. ՋՐԲԱՇՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ բանասիրության և արվեստագիտության պրոբլեմային գիտական խորհրդի նախագահ

Հ. ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի տնօրեն

Գ. ՋԱՀՈՒԿՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ լեզվի ինստիտուտի տնօրեն

Ն. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի տնօրեն

Վ. ԿԻՐԱԿՈՍՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ գրականության ինստիտուտի փոխտնօրեն

Լ. ՀԱԽՎԵՐԴՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի տնօրեն

Բ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետի դեկան

Գ. ԱՆԱՆՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարանի հայկական բանասիրության ֆակուլտետի դեկան

Վաղվա մտահոգությամբ

«ԱԶԳԱՅԻՆ ԴՊՐՈՑ». ՈՒՄ ՀԱՄԱՐ

Ընթերցելով ձեր թերթի 1995-ի 6 (49) համարում տպագրված «Ի՞նչ են մտածում գիտնականները» նոր բաժինը, որոշեցի վերցնել գրիչը և գրավոր խոսել ձեզ հետ, հրատապ շատ կարևոր հարցերի շուրջ, որոնք իմ կարծիքով, կարոտ են լուսաբանման: Կյանքիս մեծ մասը նվիրել եմ մատաղ սերնդի դաստիարակության գործին, առանձնապես մանկավարժության բնագավառում և Հայաստանի քաղաքամերձ ու բակային ճամբարների կազմակերպման և ղեկավարման ուղղությամբ: Այսօրվա պես հիշում եմ, որ քաղաքի այն շրջանում, որտեղ աշխատում էի, իմ նախաձեռնությամբ կազմակերպվեց շուրջ 850 բակային ճամբար, որոնցում ընդգրկված էին ավելի քան 18 հազար դպրոցականներ:

«Վերակառուցման» գորբաչախտով տառապող որոշ մարդիկ վերացրին պիոներական կազմակերպությունները և ճամբարները:

Հիմա էլ ինձ հայտնի չէ, թե ինչ բախտի են արժանացել Հայաստանի գեղատեսիլ վայրերում կառուցված շուրջ 70 քաղաքամերձ պիոներական ճամբարները: Եթե նրանք օգտագործվում են ոչ որպես մանկական ճամբարներ, ապա դա կողոպուտ է, ողբերգություն, դավաճանություն մեր աճող սերնդի նկատմամբ:

Եթե առանձին պաշտոնյաներ, որոնք կոչված են զբաղվելու երեխաների հանգստի կազմակերպման հարցերով, զգուշանում են «պիոներ» բառից, կամ «պիոներական ճամբար» արտահայտությունից, այդ դեպքում դրանք թող վերանվանվեն սկաուտ-սկաուտական ճամբարների: Ի վերջո, էականն անունը չէ... այլ բովանդակությունը: Չմոռանանք, որ պիոներական կազմակերպությունը, անվանումից բացի, ոչ մի կապ չուներ լենինիզմի հետ: Այն երեխաներին սովորեցնում էր ճարպկություն, հարգանք մեծերի նկատմամբ, սեր բնության, շրջապատի, բուսական և կենդանական աշխարհի հանդեպ, կազմակերպում էր էքսկուրսիաներ դեպի պատմական հուշարձաններ և օգնում պահպանելու այդ հուշարձանները, վերացնելով պատերի ու տաճարների բուսականությունը, որը քայքայում էր կառույցները:

Եվ եթե լուսավորության նախարարությունում և արհեստակցական միություններում կան բաժիններ կամ պաշտոնյաներ, որոնց հանձնարարված է կամ որոնք կոչված են կազմակերպելու երեխաների ամառային հանգիստը և քաղաքային ճամբարների գործունեությունը, իմ կարծիքով պետք է շտապ հավաքեն հանրապետության պիոներական և սկաուտական շարժման ծանոթ նախկին աշխատողներին, ճամբարի պետերին, ավագ ջոկատավարներին, հանրապետության պիոներների պալատների տնօրեններին, ժողկրթության բաժնի վարիչներին և այդ գործին մոտիկ կանգնած մարդկանց և նրանց միջոցով ձեռնարկեն նոր միջոցառումներ, մշակեն կանոնադրություն մատաղ սերնդի արտադպրոցական դաստիարակության, նրա ամառային հանգստի կազմակերպման ուղղությամբ:

Քաջ իմանալով դպրոցն ու կրթական համակարգը, ես շատ եմ զարմանում, թե Հայաստանի լուսավորության նախարարը ինչպես է համոզել Հայաստանի ղեկավարությանը, լիազորություն ստացել և նախադպրոցական ու դպրոցական հիմնարկներում անց է կացնում վերափոխումների կործանարար ռեֆորմ: Ես այս հարցի մասին երկար եմ խորհել և եկել այն համոզման, որ նախարարի ծրագրերը մեծ վնաս կբերեն ինչպես դպրոցին, այնպես էլ նախադպրոցական և արտադպրոցական կազմակերպություններին, ավելին՝ ծնողներին ու հայ ժողովրդին:

Մենք մի ժամանակ հասանք այն բանին, որ գրենական պիտույքները, դասագրքերը երեխաներին տրվում էին անվճար, իսկ ուսուցումը դարձել էր պարտադիր ու ձրի: Միանգամայն անհասկանալի է, թե ի՞նչ նպատակով է պատմության անիվը շրջվում դեպի նախկին հետամնաց կյանքը՝ դեպի անգրագիտությունը: Խոսենք օրինակներով: Եթե ուսումը լինելու է վճարովի, իսկ յուրաքանչյուր դասագրքի համար դպրոցականից գանձվելու է մինչև 700 դրամ, ապա, ինչպե՞ս են հայթայթելու այդ գումարը այն ընտանիքները, որտեղ դպրոցահասակ երեխաների թիվը միջին հաշվով հասնում է 3—5-ի: Կան շատ ընտանիքներ, որոնց երեխաները միայն մոր խնամքի տակ են, կամ թոշակառու պապերի ու տատերի, որոնք չունեն եկամտի ոչ մի աղբյուր: Ի՞նչ եք կարծում, այդպիսի երեխաները հնարավորություն կունենա՞ն սովորելու նման պայմաններում: Պատասխանը միանշանակ է՝ չեն կարող: Ուրեմն ի՞նչ՝ «մեծ ռեֆորմատորի» քմահաճ կամքով նորից ետ ենք գլորվելու համատարած անգրագիտության գիրկը: Իմ հաստատ համոզմամբ, սա է լինելու «դպրոցական ռեֆորմի» արդյունքը:

Կանցնեն տարիներ, չի լինի Բլեյան նախարար և մարդիկ կհասկանան ու կգիտակցեն բլեյանիզմի հակամանկավարժական, հակագիտական և հակաազգային էությունը, ու նորից պայքար կծավալվի անգրագիտության վերացման համար, և կգտնվեն նոր բլեյաններ, որոնք այս անգամ հրապարակ կնետեն կոմունիստների հին կոչերը՝ «պայքար անգրագիտության դեմ», «ուսումը ձրի» և այլն:

Բոլորս էլ սրտի անհուն ցավով տեսնում ենք, որ շատ երեխաներ օրն անց են կացնում քաղցած: Ավելին, միայն Երևանում ունենք հարյուրավոր մուրացկան երեխաներ: Ի՞նչ է տալու ռեֆորմը այդ երեխաներին, նրանց ծնողները ի՞նչ միջոցների հաշվին են վճարելու ուսման և դասագրքերի մեծաքանակ վարձը: Կան մարդիկ, որոնք հայտարարում են՝ «անցնում ենք դեպի կապիտալիստական սիստեմ, ով ունի միջոց՝ թող նրա երեխան սովորի, ով չունի՝ թող նրա երեխան չսովորի»:

Կապիտալիզմի նման ձևով կարող են ապրել մեծ տերությունները, մեծ ժողովուրդները, որոնց համար տասնյակ հազարավոր աղքատներն ու անգրագետները ոչինչ են: Մեր փոքր ազգը, որ դեռ «Հայ դատով» ու Արցախյան հիմնախնդրով է զբաղված, որի ամենամեծ «բնական ռեսուրսը» նրա մտավոր մակարդակն է, ինչպե՞ս կարող է թույլ տալ մուրացկանների ու անգրագետների, թափառաշրջիկների ու գրպանահատների առկայությունը:

Արդյո՞ք ճիշտ չէր լինի պարոն Բլեյանի «ռեֆորմը» դրվեր նախ քննարկման՝ ման-

(Շարունակությունը՝ 3-րդ էջում)

ՍԽՐԱՆՔ

Հարգելի խմբագրություն.

1968 թվականի նոյեմբերի 24-ին Երևանի Ուսուցչի տանը տեղի ունեցավ հանդիպում ակադեմիկոս Վիկտոր Համբարձումյանի հետ: Զեկուցելու պատիվը վստահել էին ինձ: Մեծատաղանդ աստղագետի մասին իմ զեկուցման մեջ ես անդրադարձել էի նրա հիմնական հայտնագործություններին: Ցավոք, տասնամյակների ընթացքում շատ գիտնականներ, հատկապես Արևմուտքում, հեռացան Վ. Համբարձումյանի տեսությունից, իսկ ես անցած 27 տարում անընդհատ հարցնում էի ինձ՝ մի՞թե, մի՞թե...

Այժմ մամուլից տեղեկանում եմ, որ Բյուրականի աստղը փայլատակում է իր ամբողջ պայծառությամբ, համաշխարհային աստղագիտությունը հաստատել է հայ գիտնականի հայտնագործությունը: Ուրախ եմ և ուզում եմ այդ ուրախությունը կիսել ընթերցողի հետ, ձեր ուշադրությանը ներկայացնելով 1968-ին կարդացած իմ զեկուցման շարադրանքը, որի գնահատականները, ուրախությամբ նշեմ, չեն կորցրել ոչ իրենց թարմությունը, ոչ էլ արժեքը:

Ռուզան ՆԱՆՈՒՄՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ գրականության ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող, բանասիրական գիտությունների թեկնածու

ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ դարի կեսերի համաշխարհային աստղագիտության նվաճումների մեջ առանձնակի տեղ է գրավում հայ աստղաֆիզիկոս, տեսական աստղաֆիզիկայի խորհրդային դպրոցի հիմնադիր, Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի պրեզիդենտ, Բյուրականի աստղադիտարանի հիմնադիր և դիրեկտոր, արտասահմանյան մի շարք ակադեմիաների պատվավոր անդամ, գիտական հայտնությունններով աշխարհում հռչակված Վիկտոր Համբարձումյանը:

Հայ ժողովրդի գիտական միտքը կարևոր ներդրումներ ունի տիեզերքի ուսումնասիրության բնագավառում: Համաշխարհային գիտական մտքի և մշակույթի հարուստ գանձարաններից մեկը հանդիսացող Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանում պահվում են տիեզերագիտության վերաբերող հին գրչագիր մատյաններ: Առանձին տեղ են գրավում 7-րդ դարի մեծ մտածող Անանիա Շիրակացու աստղագիտական աշխատությունները, որոնցում հենինակը քննության է առել Արեգակի, Երկրագնդի, Լուսնի, աստղերի և տիեզերական այլ երևույթները:

Շիրակացու աստղագիտական աղյուսակներում գրանցված են Լուսնի 19-ամյա շրջանի ծննդյան և լրման ճիշտ ժամանակները, որոնց մասին տվյալներ կարող էին ստացվել միայն համապատասխան գործիքների և համապատասխան ուսումնասիրության առկայության պայմաններում: Շիրակացուց հետո մեզ հասել են տիեզերագիտության հարցերով զբաղվողներ Ներսես Շնորհալու, Հովհ. Երզնկացի Պլուզի, տոմարագետ Հ. Ղրիմեցու, Հովհ. Որոտնեցու աշակերտ Մխիթարի և ուրիշների մի շարք աշխատությունները:

Վիրխարի զարգացում ապրեց տիեզերագիտությունը մեր օրերում: Վերջին տարիներին «Պրավդան» նրշեց հայ աստղաֆիզիկայի կարևոր հայտնագործությունները գերխիտ աստղերի մասին: «Զյունափառ Արագածի մոտ Բյուրականում կառուցված աստղաֆիզիկական դիտարանում,— գրում է «Պրավդան»,— կատարվում են երկնային աստղերի հազվագյուտ դիտարկումներ: Աստղադիտակները նկարահանում են առաջին անգամ հայտնաբերված խմբավորումների մեջ մտնող ամենաբույլ երևացող աստղերը: Այդ դիտարկումները հարստացնում են համաշխարհային գիտությունն ամենանոր և ամենաբարձր գիտական վերջին խոսքով»: «Պրավդան» ընդգծում է Վիկտոր Համբարձումյանի վիրխարի ներդրումն այդ բնագավառում:

Իրավաբան, գրականագետ, բանաստեղծ Համազասպ Համբարձումյանն առաջինն նկատեց իր որդու՝ դեռևս մանուկ Վիկտորի հետաքրքրությունը աստղազարդ երկնքի հանդեպ: 9 տարեկան հասակում փոքրիկ տղան ի զարմանս բոլորի, սկսում է կարդալ ուսումնասիրություններ աստղերի մասին: 13 տարեկան հասակում նա ցանկանում է տեսնել Պուլկովյան աստղադիտարանը: Թիֆլիսում Վրաստանի պրոլետ-կուլտուրայի նախարարությանն ուղղած նամակում հանճարեղ պատանին գրում է, որ ինքն ուսումնասիրում է բարձրագույն մաթեմատիկան, տիրապետում է ուղղածիգ եռանկյունաչափությունը, անալիտիկ երկրաչափությունը, դիֆերենցիալ հաշվումների, աստղաբաշխությունը և զուգահեռաբար հետազոտում է արևը, աստղերը և հանգում նոր հետևություններին: Ուստի խնդրում է օգնել իրեն լինելու Լենինգրադի Պուլկովյան նշանավոր աստղադիտարանում:

(Շարունակությունը՝ 2-րդ էջում)

ՍԽՐԱՆՔ

18-ամյա Վիկտոր Համբարձումյանն արդեն Լենինգրադի պետական համալսարանի ֆիզիկամաթեմատիկական ֆակուլտետի ուսանող էր, երբ գերմաներեն լեզվով տպագրում է իր առաջին աշխատությունը արեգակնային ժահերի հետազոտության մասին: Այնուհետև բա[illegible] նրա փիթխարի տաղանդը համաշխարհային գիտության բնագավառում մեծ նվաճումների հասնելու համար:

1931 թվականին Համբարձումյանն ավարտում է Պուլկովյան աստղադիտարանի ասպիրանտուրան: Նույն տարին հրավիրվում է Լենինգրադի պետական համալսարանում դասախոսելու: Իբրև դոցենտ նա կարդում է մի շարք հատուկ դասընթացներ, այդ թվում առաջին անգամ Խորհրդային Միությունում տեսական աստղաֆիզիկայի դասընթացը: 1934 թվականին նրան շնորհվում է պրոֆեսորի կոչում: 1935 թվականին առանց դիսերտացիայի պաշտպանության, ստացել [illegible] գիտությունների դոկտորի աստիճան: 1934—46 թթ. վարել է Լենինգրադի պետական համալսարանի աստղաֆիզիկայի ամբիոնը: 1939 թվականին ընտրվել է Խորհրդային Միության գիտությունների ակադեմիայի թղթակից-անդամ, նշանակվել է Լենինգրադի պետական համալսարանի աստղադիտարանի տնօրեն, այնուհետև համալսարանի գիտական գծով պրոռեկտոր: 1943 թվականին ընտրվել է Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի իսկական անդամ, ապա փոխպրեզիդենտ, իսկ 1947 թվականից՝ Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի պրեզիդենտ:

Գիտական ստեղծագործության առաջին տարիներին Վ. Համբարձումյանն արդեն համարվում էր առաջին տեսաբան աստղաֆիզիկոսը Խորհրդային Միությունում: 1932 թ. լույս է տեսնում «Մոլորակաձև միգամածությունների ճառագայթային հավասարակշռության մասին» աշխատությունը, որը դարձավ գազային միգամածությունների ժամանակակից տեսության անկյունաքարը: Հիշյալ աշխատանքով սկսվում է Վ. Համբարձումյանի գազային միգամածությունների, ֆիզիկայի հարցերին նվիրված աշխատանքների արժեքավոր շարքը: Գազամիգամածությունների ֆիզիկայի գծով Վ. Համբարձումյանի աշխատանքները կյանքի կոչեցին բազմաթիվ գիտնականների հետազոտություններ, որոնց մեջ նրա ստացած արդյունքները կոնկրետ կիրառում ստացան: Համբարձումյանի գիտական գործունեության բոլոր շրջաններում նրա ուշադրության կենտրոնում է եղել աստղային դինամիկայի հարցերը: Նա առաջինը մշակում է աստղային համակարգերի վիճակագրական մեխանիկայի հիմունքները, կրկնակի աստղերի և աստղակույտերի նկատմամբ իր յուրօրինակ մեթոդների կիրառումով: Վ. Համբարձումյանը հանգում է մի շարք նոր եզրակացությունների աստղակույտերի ներսում գոյություն ունեցող շարժման մի շարք օրինաչափությունների մասին: Այդ նոր եզրակացությունները հերքեցին անգլիական գիտության մեջ երկար ժամանակ իշխող հնացած կարծիքները: Համբարձումյանի եզրակացությունները աստղային համակարգերի դինամիկայի և վիճակագրական մեխանիկայի մասին շատ շուտով ընդհանուր ճանաչում ստացան ամբողջ աշխարհում:

Համբարձումյանի աշխատանքների մի ստվար մասը նվիրված է միջաստղային նյութի ուսումնասիրությանը: Լույսի ցրման մասին նրա մշակած նոր և յուրօրինակ տեսությունը խոշոր ավանդ է գիտության մեջ և կարևոր նշանակություն է ստանում ֆիզիկայի, աստղաֆիզիկայի և գեոֆիզիկայի շատ հարցերի լուծումների համար:

1946 թ. Բյուրականի աստղադիտարանում սկսվում է Գալակտիկայի կառուցվածքի ուսումնասիրությունը: Վիկտոր Համբարձումյանն զբաղվում է աստղերի և աստղային համակարգերի վերաբերյալ աշխարհի տարբեր աստղադիտարաններում կուտակված հարուստ դիտողական նյութի մանրամասն տեսական վերլուծությամբ և ընդհանրացմամբ: Այդ աշխատանքը 1947 թ. պսակվեց Գալակտիկայում նոր տիպի աստղային համակարգերի՝ աստղասփյուռների հայտնագործությամբ: Ապացուցվեց, որ աստղասփյուռները Գալակտիկայում երիտասարդ գոյացումներ են և առաջացել են նրա կյանքի տարբեր փուլերում և որ աստղառաջացման գործընթացը նրա ներսում ներկայումս շարունակվում է: Հաստատվեց Վ. Համբարձումյանի այն կարծիքը, որ աստղասփյուռները Գալակտիկայում այն օջախներն են, որտեղ կազմավորվում են աստղերը և որ աստղերը Գալակտիկայում առաջանում են խմբերով: Աստղագիտության պատմության մեջ վերջին կես դարում դժվար է նշել նախկինում բոլորովին անհայտ երևույթի տեսական կանխագուշակության մի այլ ավելի զարմանալի օրինակ: Այդ կանխագուշակությունը վերաբերում էր աստղերի բոլորովին նոր տեսակի շարժումներին, այն է՝ աստղային համակարգերի քայքայմանը և լայնացմանը: 1951 թ. նոյեմբերին Բյուրականում հրավիրված համամիութենական խորհրդակցությունը հաստատեց աստղասփյուռների ֆիզիկական բնույթին վերաբերող Համբարձումյանի հիմնական դրույթները և Գալակտիկայում աստղառաջացման շարունակվող գործընթացն ու աստղերի խմբային առաջացման վերաբերյալ նրա եզրակացությունները: Աստղասփյուռները աստղագետների ձեռքում դարձան հզոր ազդակ աստղերի ու աստղային համակարգերի առաջացման ու զարգացման օրինաչափությունների ուսումնասիրության գործում:

Համբարձումյանն այնուհետև զբաղվում է արտաքին գալակտիկաների բնույթի և էվոլյուցիայի հարցերի ուսումնասիրությամբ: Նա ապացուցում է, որ ինչպես աստղերի, այնպես էլ աստղային համակարգերի, այն է՝ գալակտիկաների առաջացումը տիեզերքում ներկայումս էլ շարունակվում է:

Սովորական մարդու ուղեղի համար խիստ դժվար է նույնիսկ պատկերացնել այն, ինչ արտակարգ պարզությամբ և արտակարգ խորությամբ, բարձր կատարելությամբ լուծում է մեծ գիտնականի հանճարեղ միտքը:

Խորհրդային Միության գիտությունների ակադեմիայի կողմից հրատարակված Վ. Համբարձումյանի գիտական ուսումնասիրությունների երկհատորյակը դրսևորում է աշխարհի մեծ գիտնականի ստեղծագործության ուղին, այն ազդեցությունը, որ ունեցավ նրա յուրաքանչյուր ուսումնասիրություն համաշխարհային գիտական մտքի զարգացման վրա: Այդ երկհատորյակի ընդհանուր խմբագիր, նշանավոր աստղաֆիզիկոս Սոբոլևը բնութագրելով Վ. Համբարձումյանի գիտական գործունեության համաշխարհային նշանակությունը, նշում է, որ հեղինակի աշխատությունների ծանոթագրությունները կազմելիս սկզբնապես ցանկություն է ունեցել նշել նաև այլ հեղինակների աշխատանքները, որոնք կատարվել են Վ. Համբարձումյանի աշխատությունների ազդեցության տակ: Սակայն նրա աշխատությունների ազդեցությունը աստղաֆիզիկայի վրա այնքան հսկայական էր, որ այդ մտադրությունից ստիպված է եղել հրաժարվել:

Ուզում եմ իմ համեստ խոսքը մեծատաղանդ գիտնականի մասին ավարտել հետևյալ խոսքերով. թող Վ. Համբարձումյանի և մեր տաղանդաշատ այլ գիտնականների անունը զորավիգ դառնա մեր ժողովրդին՝ հասնելու իր բոլոր երազներին ու բաղձանքներին:

Ռուզան ՆԱՆՈՒՄՅԱՆ
Նոյեմբեր, 1968 թ.

ՑԱԽԱՎԵԼ... ՑՈՒՑԻ ՀԱՄԱՐ

Լոս Անջելեսի դպրոցականներն ու ուսանողները վերջերս պատրաստեցին աշխարհի մինչև այժմ եղած ամենամեծ ցախավելը: Դրա երկարությունը 32 մետր է, լայնությունը՝ 12 և կշռում է 1300 կիլոգրամ: Նրանք մտադիր են ցախավելն օգտագործել քաղաքապետարանի առջև կազմակերպվող ցույցի ժամանակ, որպեսզի «քաղաքի հայրերին» հիշեցնեն, թե անհրաժեշտ է լրջորեն զբաղվել քաղաքի մաքրությամբ:

Հետաքրքիր է, ի՞նչ մեծության ու քաշի ցախավել պիտի «ցուցադրել» Երևան քաղաքի «հայրերին»՝ հասկացնելու համար, որ ամառը քթի տակ է և համատարած աղբն ու փոշին, աղտեղությունն ու օդում եղած զանազան միջատների ամպանման զանգվածները, մեղմ ասած, սպառնում են իրենց համաքաղաքացիների կյանքին ու առողջությանը: Իսկ երեխաների համար այդ հակասանիտարական վիճակը հղի է ամենաանկանխատեսելի հետևանքներով:

ԸՆՏՐԱՐՇԱՎ

Եվս քանի օր և մարդիկ կմոտենան քվեատուփերին: Լուրջ և անլուրջ, դատարկ խոստումների օրերը կդառնան պատմություն: Կգա ընտրություն կատարելու պահը... Ինչպե՞ս, ո՞ւմ, հանուն ինչի՞...

Կարդացեք հաջորդ համարում:

Որքա՞ն արժե 27 հազար դրամը
ԿԱՄ
ժողովուրդը կարոտ է պետական հովանավորության

Ամեն ժամանակ իր դեմքն ունի, իր փիլիսոփայությունն ու իր... կատակը: Կար ժամանակ, երբ մենք՝ լրագրողներս, հրապարակավ կատակի էինք վերածում սպասարկման ոլորտի խախտումները: Օրինակ՝

— Որքա՞ն յուղ կա մեկ կիլոգրամ յուղի մեջ...

— Որքա՞ն է կշռում 1 կիլոգրամ հացը...

— Որքա՞ն միս կա կոտլետի մեջ, եթե խոհարարը միայն հաց է ստացել...

Եվ նման բաներ: Անցել են տարիներ ու հիմա, նոր պայմաններում շատ բաներ վերանայվում են: Եթե ազատականացված են գները, իմաստ ունի՞ հացը կշռել ընդհանրապես, ստուգել յուղի տոկոսը կամ պարզել, թե ի՞նչ է վաճառվում կարագի ու յուղի անվան տակ, կամ ինչի՞ց է պատրաստվում նրբերշիկը՝ մսի՞ց, թե միայն ալյուրից, ժելատինից ու «օժանդակ» այլ նյութերից:

Բայց ահա, մի երևույթ, այնուամենայնիվ, կարոտ է պարզաբանման:

Ի՞նչ արժե 27 հազար դրամը, եթե այն վաճառվում է, այո՛, վաճառվում է 2000—2400 դրամով: Նախաբանը երկարեց, անցնենք բուն նյութին:

Փորձեք մի քանի հարյուր մետր անցնել երևանյան որևէ բանուկ խաչմերուկով կամ մտնել շուկա: Ձեր ճանապարհը կկտրեն բազմաթիվ երիտասարդներ.

— Վաուչե՛ր, բարձր գնով վաուչեր առնե՞մ... դոլլարով վաուչե՛ր, շտապե՛ք...

Վերջին շրջանում դոլլարն ու ռուսականը սև (կամ ինչ գույնի ուզում եք անվանեք) շուկայում երկրորդ պլան են մղվել, տեղը զիջելով վաուչերին: Իսկ այս վաուչերը, որ այդպես էլ բոլորը չկարողացան ստանալ, մեր՝ ժողովրդի, սեփականատեր դառնալու կարգախոսն ուներ, այսինքն՝ մենք ազգովի դառնում էինք պետական ունեցվածքի, այսինքն՝ համաժողովրդական ունեցվածքի փայատերը:

Լինենք անկեղծ. մենք բոլորս վաուչերների բաշխումն ընդունեցինք որպես սոցիալական արդարության հաստատում: Գաղտնիք չէ, որ սոցիալիզմի օրոք մարդիկ՝ մտավորական, բանվոր, գյուղացի, շինարար, աշխատում էին ու ստանում չնչին աշխատավարձ: Ահռելի գումարներ տրամադրվում էին նոր հզորությունների ստեղծմանը, նաև՝ ռազմական ծախսերին, սոցիալական հոգսերին, նաև՝ սոցիալիզմի արտահանմանը: Այսինքն, անկախ դու որտեղ էիր աշխատում, ստեղծում էիր համաժողովրդական արժեք, որի չնչին մասն էիր ստանում: Գուցե այդ էր պատճառը, որ համարվելով աշխարհի հզոր, հարուստ, գիտատեխնիկական ու արտադրական ահռելի ներուժով օժտված երկիր, նրա ժողովուրդը չէր ապրում իր ստեղծածին վայել կենսամակարդակով: Եկան նոր ժամանակներ ու... սեփականաշնորհում: Գաղափարը՝ բոլորը դառնում են սեփականատեր, հիանալի էր: Չքննարկենք օրենքը՝ այն ընդունել է խորհրդարանը, և հարգենք մեր ընտրյալների կարծիքն ու կամքը: Խոսենք այն մասին, թե ինչ եղավ հետո, երբ օրենքը կյանքի ուղեգիր ստացավ:

Ժողովրդի մի մասն ունի վաուչեր, բայց այդպես էլ սեփականատեր չի դառնում: Թղթի կտորը, որն ստացել է դրամագուրկ, գոյությունը մի կերպ քարշ տվող հայաստանցին, պետք է հանձնի սեփականաշնորհված որևէ ձեռնարկությունը՝ հետագա շահույթից մաս ստանալու հույսով: Դե, պարոն հայաստանցի, երբ գրպանումդ չունես ոչ մի լումա, քեզ «նվիրում» են թուղթ, որն, այնուամենայնիվ, շուկայում ինչ-որ գին ունի, կգերադասե՞ս գոնե 2 հազար դրամ ունենալ, թե մնալ ընչազուրկ՝ տարիներ հետո շահ ունենալու (կամ չունենալու) պայմանով: Կարելի է և չպատասխանել հարցադրմանը: Օգտվելով այս ծանր վիճակից, սև (կամ ինչ գույն ուզում եք ասեք) շուկան քեզանից խլում է այդ թուղթը, դիմացը վճարելով 4—5 և նույնի՞սկ 8 դոլլար: Եկ ու մի գայթակղվիր:

Բնականաբար, հարց է առաջանում, մի՞թե խոշոր բիզնեսի, սեփականաշնորհման

ՄԵՐ ԹՂԹԱԿԻՑԸ ՀԱՂՈՐԴՈՒՄ Է ԱԽԱԼՑԽԱՅԻՑ

Ինքնապաշտպանություն

Ծանր պայքարով է ձեռք բերվում ազատությունը: Մեր ժողովուրդը գոնե այդ մասին քաջ գիտի: Եվ այդ պայքարի մեջ չկան փոքր ու մեծ էջեր, յուրաքանչյուր ինքնապաշտպանություն կարևորվում է, յուրաքանչյուր դիմադրություն ու մարտ, ի վերջո, ազատագրական մեծ պայքարի քայլերն են: Հենց այդպիսին էր Ջավախք աշխարհի հայ բնակչության պայքարը թուրք զավթիչների և տեղացի նրանց ցեղակիցների դեմ: 1917—18 թվականներին, երբ Անդրկովկասը զրկվեց ռուսական բանակից ու ժողովուրդը մնաց անպաշտպան, թուրքական բանակը, պարտություն կրելով Բալկաններում, ժանիքները սրած ներխուժեց Կովկաս: Նրա նպատակն էր հայաթափ անել Հայաստանն ու Վրաստանի հայաբնակ տարածքները, տիրանալ հողին:

Ախալցխան այդ ծրագրի թիրախներից էր: Քաղաքագլուխ Զորի Զորյանի ղեկավարությամբ կազմակերպվեց հայ բնակչության ինքնապաշտպանությունը, որի շնորհիվ քաղաքը չտեսավ ո՛չ գաղթ և ո՛չ էլ կոտորած: Սակայն քաղաքից ընդամենը 5—6 կմ հեռավորության վրա գտնվող Ծուղրուբ և Միրա հայկական և Միքելծմինդա հունական գյուղերը պաշարման օղակի մեջ էին: Ահա այդ ժամանակ դրսևորվեցին ծուղրուբցի ազատամարտիկների անհուն հայրենասիրությունն ու խիզախությունը: Ցավոք, պատմության մեջ հայտնի չէ Ծուղրուբի դիմադրությունը, բայց կարելի է պատկերացնել, թե ինչպես մի գյուղ, պաշարված օսմանյան Թուրքիայի կանոնավոր բանակով և նրանց ցեղակից «մեսխեթցի թուրքերով», կարողանում է դիմադրել թշնամուն:

Մայիսն էր: Այգիները մշակելու, վարուցանքի հյանայի ժամանակ, իսկ գյուղի վրա տեղում էր դաժան թշնամու գնդակների տարափը:

Դիմադրության առաջին օր... Ծուղրուբը բաժանվում է թաղամասերի, որոնցից յուրաքանչյուրն ուներ պաշտպանների մի փոքր զինջոկատ: Գյուղի վերին թաղի, որն առավել խոցելի էր, պաշտպանության ղեկավարն էր Լևոն Վարդանյանը: Մի քանի գյուղացիներ քաղաքից վերադառնալիս նկատել էին թուրքերի տեղաշարժեր: Լևոն Վարդանյանը՝ Կարսի, Արդահանի մարտերի մասնակից հերոսը, հասկացավ թշնամու մտադրությունը՝ իջնել ձորը և փակել Ծուղրուբ Ախալցխային կապող ճանապարհը: Սկսվեց անհավասար մարտ, որտեղ էլ նահատակվեց Լևոն Վարդանյանը: Հենց այդ ժամանակ էլ, լսելով Միսայլու ձորում տեղի ունեցած մարտի մասին, ռազմական դիրքեր գրավեցին Միրայի և Միքելմինդայի հայ և հույն բնակիչները: Շատերն ընկան մարտի դաշտում, բայց նրանց մահով անգամ թուրքերը համոզվեցին, որ դիմացը ոչ թե անպաշտպան գյուղացիներ են, այլ իրենց հայրենիքը, օջախը, հողի պատվի համար զոհվելու պատրաստ հերոսներ:

Ծուղրուբի մարտից հետո, Ախալցխայում կնքվեց զինադադար:

Հերոսների դիակները հողին հանձնեցին Ախալցխայի գերեզմանոցում, որտեղ այժմ ծուղրուբցիների ուժերով կանգնած է քաջերի հիշատակը հավերժացնող հուշարձանը: Իսկ նրանց իսկական հուշարձանը մինչև օրս կանգուն ու շեն հայ Ծուղրուբն է:

Արամ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ
Ախալցխա, Ծուղրուբ
Երևանի «Հ. Աճառյան» համալսարանի 4-րդ կուրսի ուսանող

ԻՐ ՄԵԾԱՐՄԱՆ ԱԿԱՆԱՏԵՍԸ

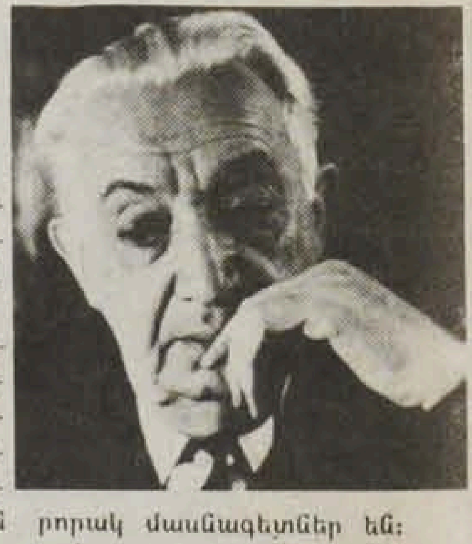

Երախտավոր հայերի թիվն անսպառ է, սակայն քիչ են այն մարդիկ, որ կենդանության օրոք էլ արդեն մեծարվում են և սիրվում:

Ժամանակի հարգված, մեծարված, բախտավոր նվիրյալներից է հայ տնտեսագիտության նահապետ, գիտության վաստակավոր գործիչ, համալսարանի քաղաքատնտեսության ամբիոնի առաջին և երկարամյա վարիչ, պրոֆեսոր Զաքար Գևորգի Բաշինջաղյանը, որը կյանքի բազում դժվարություններ, արհավիրքներ կրած լինելով, ճաշակել է այդ մեծագույն հաճույքը:

Նա հայ տնտեսագետներից առաջինն է, որ ստացել է պրոֆեսորի և գիտության վաստակավոր գործչի պատվավոր կոչումները:

Զաքար Գևորգի Բաշինջաղյանն այսօր հարյուր տարեկան է: Ծնվել է 1895-ի գարնանը և գարնան ջրերի նման հորդ ու վարար է գիտական, մանկավարժական, հասարակական, ընտանեկան և մեծ նկարիչ հոր ժառանգությունը պահպանելու նրա ողջ գործունեությունը:

Յուրաքանչյուր անհատ անկրկնելի է: Սակայն Զաքար Բաշինջաղյանի անկրկնելիությունն էապես տարբերվում էր. կուլտուրան նրա ողջ էության դափնեպսակն էր՝ իր բոլոր դրսևորումներով մի հիասքանչ ներդաշնակություն:

Նրա անչափ հմայիչ, բարու մարմնացում և կյանքի իմաստնությամբ խորհրդավորված արտաքինը մեծ պատկառանք, խորը հարգանք և սեր էր ներշնչում յուրաքանչյուրին:

Հիրավի, ով գեթ մեկ անգամ տեսել է նրան, զրուցել նրա հետ, իսկապես կախարդվել է սքանչելի մարդու անզուգական կերպարով:

Ես բախտ եմ ունեցել երկու տասնամյակ աշխատել նրա հետ՝ կողք-կողքի, մոտիկից զրուցել (որ այնքան էլ դյուրին չէր), լսել նրա իմաստալից, բազմաբնույթ խորհուրդները, գերագույն հաճույք ստանալ նրա գործունեությունից և ամբողջ հոգով զմայլվել նրանով:

Մեր ժամանակների մեծատառով այդ մարդը ծնվել է Թիֆլիսում, հայ դասական նրկարչության ներկայացուցիչ, հասարակական գործիչ և մեծ հայրենասեր Գևորգ Բաշինջաղյանի ընտանիքում: Մայրը՝ Աշխեն Հ. Քաթանյանը՝ նկարիչ-գրաֆիկ Հովհաննես Քաթանյանի դուստրն էր, ժամանակի կրթված կանանցից. ավարտել էր Թիֆլիսի կանանց առաջին գիմնազիան և երաժշտական ուսումնարանը:

Զ. Բաշինջաղյանի ծնողները ամենօրյա ուշադրությամբ և հոգատարությամբ էին շրջապատել իրենց երեխաներին (Արփիին, Լևոն, Արմեն, Զաքար և Գայանե), մեծ հետևողականությամբ զբաղվում էին նրանց դաստիարակության և կրթության գործերով: Դեռ վաղ հասակից երեխաների մեջ սերմանում էին սեր բարու և գեղեցիկի նկատմամբ, իրենցից մեծերի և շրջապատի հանդեպ հարգանքի զգացողության: Զաքարն իր բարոյական առաջին մկրտությունը ստացել է ընտանիքում և հենց այդ ֆոնի վրա, շրջապատից ստացած անմիջական տպավորությունները հետագայում իրենց կնիքն են թողել նրա ապրած ողջ տարիների վրա: Հայրը երեխաների համար բարձրաձայն ընթերցում էր Հ. Թումանյանի, Ղ. Աղայանի, Պ. Դուրյանի, Սայաթ-Նովայի բանաստեղծությունները, արմատավորելով հայրենի պոեզիայի ճաշակ: Մանուկ հասակից Զաքարն իր հայրենական օջախում հաճախ էր հանդիպում հոր հարգարժան հյուրերին, որոնք «վերնատան» հայտնի ներկայացուցիչներ էին:

Նախնական կրթությունն ընտացել է Թիֆլիսի երրորդ արական գիմնազիայում (ավարտել այն 1913 թ.), այնուհետև սովորել և ավարտել է Պետերբուրգի իրավաբանական ֆակուլտետը: Ուսանողական տարիներին, երբ ձևավորվում էր նրա աշխարհայացքը, նա մեծ ջանասիրությամբ ուսումնասիրում էր քաղաքատնտեսությունը և փիլիսոփայությունը: Մյուս կողմից, տարբեր բնագավառների աշխարհահռչակ գիտնականների դասախոսությունների ունկնդրումները լայն ասպարեզ են բացել նրա հետագա գիտական, մանկավարժական գործունեության ճանապարհին:

20-ական թվականների վերջերին և 30-ականների սկզբներին մանկավարժական ակտիվ աշխատանք է ծավալում Թիֆլիսում, Մոսկվայում, և այնուհետև 1936 թ. հրավիրվում է Երևան:

Զաքար Բաշինջաղյանը 1930 թվականից մինչև 1933 թվականը սովորել և ավարտել է Մոսկվայի կարմիր պրոֆեսուրայի տնտեսագիտական ինստիտուտը և սկսել իր դասախոսական գործունեությունը: Նա տիրապետում էր մի քանի լեզուների՝ ռուսերեն, անգլերեն, ֆրանսերեն, գերմաներեն: Հայտնի է, որ Արևելքի աշխատավորության համալսարանում վիետնամցի ուսանողների խմբի համար նա դասավանդել է ֆրանսերեն լեզվով (առանց թարգմանչի օգնության):

Բոլոր մյուս բուհերից, որտեղ աշխատել է Զաքար Բաշինջաղյանը, ավելի հարազատ ու սիրելի է եղել Երևանի պետական համալսարանը, ուր 35 տարի բեղմնավոր աշխատանք է տարել, ղեկավարելով քաղաքատնտեսության ամբիոնը:

Դժվար էր ղեկավարել հսկայական ամբիոն, որի անդամների թիվը հասնում էր մոտ չորս տասնյակի, որը կոչված էր սպասարկելու համալսարանի 12 ֆակուլտետների, որի դասախոսները պետք է հաշվի առնեին յուրաքանչյուր ֆակուլտետի պրոֆիլը, առանձնահատկությունները և խնդիրները:

Հիշում եմ, նա այնպես վարպետորեն էր վարում ամբիոնի նիստերը, որ համարյա բոլոր անդամները, ուշադիր լսելով, առանձին-առանձին ընդունում էին միանգամայն տարբեր որոշում քննարկվող հարցերի վերաբերյալ, և զարմանալին այն էր, որ ողջ լսարանը անառարկելիորեն համամիտ էր լինում այդ կարծիքին: Ոչ միայն ամբիոնի նիստերում, այլև ընդլայնված գիտաժողովներում, գիտական խորհուրդների նիստերում, բազմազան հավաքներում դժվար լուծելի իրավիճակներում նա միջամտող ելք էր գտնում, և նրա հեղինակավոր կարծիքը դառնում էր որոշիչ: Օգտագործելով Բորիս Պաստեռնակի թևավոր խոսքը, թե յուրաքանչյուր սերունդ ունի ընշմարիտն ասելու պարզամտությունը, միամտությունը, ես էլ որպես մեր սերնդի ներկայացուցիչ, նրան շրջապատող լայն հասարակության կարծիքը հայտնած կլինեմ, եթե ասեմ, թե սոսկ նրա ներկայությունն անգամ բազում հանդիսությունների բեմերում խոր ակնածանք էր սփռում շուրջը, զարդարում այն:

Զաքար Բաշինջաղյանն ակտիվորեն մասնակցում էր համալսարանի գիտական, հասարակական կյանքին. համալսարանին առընթեր տնտեսագիտության գծով գիտական աստիճաններ շնորհող միացյալ խորհրդի նախագահն էր, տնտեսագիտական և այլ ֆակուլտետների գիտական խորհուրդների անդամ: Տասնյակ տարիներ, չնայած իր պատկառելի տարիքին, շարունակում էր հանդես գալ ոչ միայն Երևանում, այլև Մոսկվայում, Լենինգրադում, մի շարք այլ քաղաքներում՝ թեկնածուական և դոկտորական թեզերի պաշտպանության ընդդիմախոսի շնորհակալ ու պատասխանատու գործերով:

Զաքար Բաշինջաղյանը մեծ ու բազմապիսի հետաքրքրությունների տեր գիտնական էր. նրա գրչին են պատկանում քաղաքատնտեսության կարևորագույն պրոբլեմների, գրականության, արվեստի և շատ այլ բնագավառների հարցերին նվիրված շուրջ 150 գիտական աշխատություն և հոդված, բազմաթիվ գիտաքննադատական գրախոսություններ: Նրա խմբագրությամբ հայերեն և ռուսերեն լեզուներով լույս են տեսել մոտ 20 տնտեսագիտական մենագրություններ, դասագրքեր, ժողովածուներ և այլն:

Նրա գիտական ղեկավարությամբ և անմիջական հոգատարությամբ աճած բազմաթիվ սերունդների ներկայացուցիչներ այժմ արժանավոր գիտնականներ, պետական բարձր պաշտոնյաներ և բարձրորակ մասնագետներ են:

Հավանաբար, նրանք հիշում են իրենց մեծ ուսուցչապետին, նրա 100-ամյա հոբելյանի օրերին և պարտավորված ըզգում նրա ծննդակշիռ ավանդի համար:

Զաքար Գևորգի Բաշինջաղյանը միշտ էլ իր տաղանդավոր հոր և նրա ժառանգության մեծ երկրպագուն է եղել, ջանասիրությամբ ու խընամքով, երբեմն էլ մեծ դժվարություններով ու տառապանքով հավաքել է հոր թողած ժառանգությունը և սրբությամբ պահպանելով այն՝ կատարել որդիական պարտքը՝ շարունակելով միշտ արթուն պահել նրա հիշատակը:

Բաշինջաղյանը ջերմ սիրով կապված էր ընտանիքի անդամների հետ: Հոգատար կնոջ՝ Իրինա Գրիգորևնայի, միակ սիրելի աղջկա՝ Նաթելլայի, այժմ գիտության վաստակավոր աշխատող, իրեն շատ անուշ պահեր շնորհող ամենասիրելի թոռնիկի՝ Կարինեի և մյուս հարազատների:

Գիտական հարցերում բծախնդիր ու պահանջկոտ, նուրբ ճաշակ ու անսահման բարի մարդ էր Զաքար Բաշինջաղյանը, որն իրավամբ կարող է դասվել մեր դարաշրջանի երևելիների, ինչու չէ՝ նաև իմաստունների շարքը:

Վարդան ՍԱՀԱԿՅԱՆ
Ժողտնտեսության ինստիտուտի դասախոս

ՍԵՎԱՆ. գով արշալույս:

Լուսանկար՝ Վ. ՂԱՍԱՐՅԱՆԻ

մեծ ոլորտն են մտել «շուկայի տղերքը», որ այդպես՝ հազարներով վաուչեր են գնում: **Ո՛չ, պարզվում է նրանք այսբերգի երևացող կողմն են միայն, նրանց թիկունքում կանգնած են «գործի միջի մարդիկ», ովքեր ձեռք բերելով էժան վաուչերներ, նոմինալ գների հաշվարկով, դառնում են ձեռնարկությունների, կառույցների, առևտրական ահռելի կարողությունների, շուտով՝ նաև հողակտորների, բնակելի շենքերի սեփականատեր:** Այսինքն՝ 1 միլիոն դրամ գնահատված շենքի դիմաց «սեփականատերը» վճարում է 1 մլն արժեքով վաուչեր, որը նա շուկայի տղերքի միջոցով ձեռք է բերել տասն անգամ էժան՝ 100 հազարով:

Իսկ ո՞ւր մնաց գովազդված, ներբողված սեփականատեր դառնալու խոստումը... Այն, իրոք, կարող էր դառնալ բարոյական ազդակ, եթե բանկերը, բաժնետիրական ընկերությունները գնեին վաուչերն իր արժեքով: Մինչդեռ, պետությունը սեփականաշնորհումից առաջացած գումարը սովորական թղթի ձևով, որի վրա նշված է, որ ինքը այլևս ետ չի գնում, բաժանել է ժողովրդին: Նրանից այդ թղթերը չնչին գնով ձեռք են բերում մի խումբ մարդիկ, հանձնում են պետությանը (թղթե՞րը) և նրանից վերցնում համաժողովրդական, պետական ունեցվածքը: Այսինքն, **չի շահում ժողովուրդը (նա միայն թո՛ւղթ ստացավ), չի շահում պետությունը (իր թո՛ւղթը վերադարձավ նորից իրեն), շահում են մի քանի ձեռներեցներ:**

Ու ամենևին էլ անհիմն չէ այն մարդկանց մտահոգությունը, թե ո՞ւմ համար է այս կարևոր ձեռնարկումի այս ձևով կենսագործումը՝ ժողովրդի՞, պետությա՞ն ամրապնդման, թե՞ մի խումբ «գործարարների» համար:

Արդեն երկրորդ անգամ բարձրացվում է վաուչերի արժեքը. 10 հազարը դարձավ 20 հազար, այժմ էլ՝ 27 հազար դրամ: Ասում են, թե դեռ էլի կարող է բարձրանալ: Ով դեռ վաուչեր չի վաճառել ու շվարած սպասում է, առանձնապես չի օգտվել, քանի որ այդ ավելացումը շուկայում միայն 1 կամ 2 դոլլարի շահ կարող է տալ (երկու կիլոգրամ կեռասանոց սեփականատե՞ր), իսկ ի՞նչ են ապրում, զգում այն հազարները, ովքեր արդեն վաուչերները վաճառել են ու կորցրել ոչ միայն սեփականատեր դառնալու հնարավորը, այլև մի քիչ ավել ստանալու հնարավորությունը:

Ժողովուրդն իմաստուն շատ մտքեր է հորինել, որոնք թարմությունը չեն կորցնում դարերի ընթացքում: Այսօր բնակչությունը «աշնան բաց թողած ձուերի» է նմանվում, որոնց թուխսը թողել է բախտի քմահաճույքին: Շուկայական հարաբերություններ չի նշանակում «գնացեք, ժողովո՛ւրդ, ապրեք ինչպես ուզում եք»: Այսինքն՝ գիշատիչը շատ ու համեղ պատառ է պոկում, որովհետև գիշատիչ է, գառնուկն առվից ջուր խմելու իրավունք էլ չունի, որովհետև գառնուկ է: Ավանդատուների հետ կապված խայտառակ խարդախություններից հետո, ի՞նչ հավատ մնաց հասարակ մարդու մոտ, որ նա մասնակցի բաժնետիրական որևէ ձեռնարկումի: Ու ստացվում է այսպես.

Մենք ազատ ձեռներեցության սկզբունքով հասարակություն ենք կառուցում, այսինքն՝

— **հողը սեփականացրել ենք՝ մշակեք ինչպես ուզում եք,**

— **գործարանների 20 տոկոսը սեփականացրել ենք՝ աշխատեք ինչպես ուզում եք,**

— **բուհը և դպրոցը դոլլարաֆիկացնում ենք՝ սովորեք ինչպես ուզում եք,**

— **վաուչեր տվել ենք՝ օգտագործեք ինչպես ուզում եք...**

Ու, դպրոցական դասագրքի լեզվով ասած, հանրապետությունում արագացված տեմպերով գնում է շերտավորում, բևեռացում, մի կողմը՝ լրիվ աղքատներ, մյուս կողմը՝ նորածին հայ «բուրժուազիա»: Սակայն մի բուրժուազիա, որը չունի տոհմային, ավանդական դաստիարակություն, հետևապես՝ ազգային-հումանիստական մտածողություն ու դիմանկար, այլ բուրժուազիա է, որը դեռ երեկ փողոցում, սրճարաններում, պուրակներում՝ դատարկ գրպանով, դատարկ գլխով, դատարկախոսությամբ էր զբաղվում ու չգիտեր ինչ բան է օճառն ու լոգանքը, արժանապատվությունն ու ընկերությունը, ճշտախոսությունն ու մարդասիրությունը: **Չգիտեր ինչ բան է ազնիվ լինելը:**

Շատ է խոսվում մեր նոր պետականությանն ազգովի սատար կանգնելու մասին: Միանգամայն ճիշտ կոչ. **պետությունը չի կարող ապրել առանց ժողովրդի պաշտպանության: Բայց ժողովուրդն էլ կարոտ է պետության օգնությանը:** Նա սատար է կանգնում այն պետությանը, որն իրենն է, իրենը՝ ոչ թե կարգախոսներով, այլ գործնականորեն, այսօ՛ր և վա՛ղը, մի՛շտ...

Իսկ ահա նյութական, բարոյական տվայտանքներն ու կարիքը հոգեմաշ են արել մարդկանց, հավատին ու հույսին փոխարինել են կասկածանքն ու կորուստների ափսոսանքը: Նա տեսնում է, որ այդ նորածին «բուրժուազիան» ոչ միայն չի հոգում մտավորականի, գիտնականի, հասարակ, պարզ մարդու, ընչազուրկի, հաշմանդամի կարիքները, այլ վերջիններիս գրպանից թռցնելով անգամ լուման, մտահոգված է միայն իր եսի բարօրությամբ, դոլլար դիզելով ու այն արտասահման տեղափոխելով՝ իր և իր ընտանիքի գերապահովության համար:

Մեզ նոր գաղափարներ են պետք, ազնիվ ու ազգանվեր լիդերներ, մեզ նոր անդրանիկներ ու մանթաշովներ են հարկավոր, նոր դրոշակակիրներ, ովքեր ժողովրդին առաջնորդեն ազնիվ, շիտակ մարդկային հարաբերություններով ապրող, բարոյական ու ազգային, ազատ ու բարեկեցիկ, քաջ ու կենսուրախ հայերի պետականության կառուցմանը: Եվ միայն այդպես, այդ ճանապարհով՝ դեպի շուկա...

Վլադիմիր ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ

Վաղվա մտահոգությամբ

(Սկիզբը՝ 1-ին էջում)

կավարժների, մասնագետների, գիտնականների, ամբողջ ժողովրդի մասնակցությամբ և համազգային այդ կարևոր խնդիրը չդարձնել մեկի մենաշնորհը, որն ընդունել է կարգախոս՝ «ով իր հետ չէ, նա խաղից դուրս է մնում»: Այս ի՞նչ վտանգավոր խաղեր են... «Ռեֆորմն» այսօր ցնցել է ողջ ժողովրդին, մանկավարժական կոլեկտիվներին, մտավորականությանը, երիտասարդությանը, դպրոցականներին ու գիտության բնագավառի աշխատողներին: Մեր կարծիքով դեռ ժամանակ կա և մեր կրթական համակարգին ու այս հարցին կարելի է անդրադառնալ:

Վերջերս նշվեց անկախ Հայաստանի ազգային ակադեմիայի 50-ամյակը, անցկացվեց տարեկան ընդհանուր ժողովը, թերթերում տպագրվեցին և ցնցող տպավորություն թողեցին ակադեմիայի պրեզիդենտ Ֆադեյ Սարգսյանի և ակադեմիկոս-քարտուղար Վլադիմիր Բարխուդարյանի զեկուցումները Հայաստանի ԳԱԱ-ի և նրա գիտական հիմնարկների ձեռք բերած հաջողությունների մասին: Բայց կարճ ժամանակ հետո, անհասկանալի պատճառներով, սկսեցին փակվել գիտական հիմնարկների կողմից ներկայացված հանրապետության ժողովրդական տնտեսության կարիքների բարելավման նպատակով մշակված առաջատար թեմաները, որոնց կրճատումը նշանակում է փակել գիտական հիմնարկները, իսկ գիտնականներին զրկել աշխատատեղերից: Ասեք խնդրեմ, ի՞նչ է սա նշանակում, դիտավորությո՞ւն, չարամտությո՞ւն: Քանդում ենք դպրոցը, քանդում ենք բուհերը, կփակվեն գիտական հիմնարկները: Հետո՞...

Այս կապակցությամբ ես ուզում եմ կանգ առնել մեր ինստիտուտին վերաբերող մի քանի հարցերի վրա:

Կենդանաբանության ինստիտուտը կազմակերպվել է 1943 թվականին, Հայրենական պատերազմի ծանր տարիներին: Ներկայումս այն հանրապետության ֆաունան ուսումնասիրող առաջատար և միակ հիմնարկությունն է: Ինստիտուտի գիտական գործունեության հիմնական ուղղությունը Հայաստանի կենդանական աշխարհի ուսումնասիրությունն է, նրա պահպանման և ռացիոնալ օգտագործման հարցերի մշակումը:

Ինստիտուտում պարզաբանվում են կենդանաբանական տարբեր օբյեկտների կարգաբանությանը, էկոլոգիային, ձևաբանությանը, կենդանաաշխարհագրությանը, էվոլյուցիային նվիրված բազմաթիվ հարցեր: Հետազոտություններ են կատարվում հազվագյուտ և արժեքավոր ողնաշարավոր կենդանիների տեսակների պահպանության և վերարտադրության ուղղությամբ (օրինակ՝ վայրի թռչուններին, հայկական մուֆլոնին, օձերին արհեստական պայմաններում բազմացնելու, ինչպես նաև երկկենցաղների որոշ անհետացող տեսակների կլիմայական վարժեցման հարցերը):

Ուսումնասիրվում է բնահողի ֆաունան, որը մեծ դեր ունի հողակազմավորման և հողի բերրիության գործում, ինչպես նաև հողագոյացման և նոր կենսացենոզների ձևավորման պրոցեսները դեգրադացիայի ենթարկված տարածքներում:

Ինստիտուտում կատարված հետազոտությունների արդյունքներն ամփոփված են «Հայաստանի ողնաշարավոր կենդանիների կարմիր գրքում», «Հայաստանի գյուղատնտեսական կուլտուրաների, անտառների և պահեստների վնասատուներ» մոտ 50 մամուլ ծավալով տեղեկագրում, 100 մենագիր աշխատություններում, 3500 գիտական հոդվածներում:

Ներկայումս Երևանի ամերիկյան համալսարանի աշխատակիցների հետ համատեղ իրագործվում է «Հայաստանի թռչունները» մեծածավալ նախագիծը: Նախապատրաստվել է հազվագյուտ, անհետացող և անհետացման եզրին գտնվող միջատների շուրջ 134 տեսակներին նվիրված մենագիր աշխատություն և «Հայ-ռուս-լատինական» կենսաբանական բառարանը, որտեղ զետեղված են կենդանիների շուրջ 6000 անվանումներ:

Հավատացնում եմ, որ իսկապես զգալի են մեր ինստիտուտի աշխատողների գիտական հետազոտությունների արդյունքների գործնական ներդրումները ժողովրդական տնտեսության և բնապահպանության բնագավառում, մշակվել և համապատասխան կազմակերպություններին են ներկայացվել 11 հանձնարարականներ, 5 մեթոդական ցուցումներ, 8 մշակումներ պատվիրված թեմաների գծով, ստացվել են 7 հեղինակային վկայականներ և այլն:

Մեծ է ինստիտուտի դերը Հայաստանի արգելանոցների և արգելավայրերի ստեղծման, պահպանման, ինչպես նաև հանրապետությունում որսորդության կազմակերպման հարցերում:

Մասնավորապես ստեղծվել են որդան կարմիրի պահպանության երկու արգելավայրեր՝ 200 և 17 հեկտար տարածքներով: Ինստիտուտում աշխատանքներ են տարվել մոնիտորինգի վերաբերյալ և շրջակա միջավայրի աղտոտման ու կենդանական աշխարհի բազմազանության վրա՝ դրա ազդեցության ուսումնասիրության ուղղությամբ (Մեծամորում, Վանաձորում, Հրազդանում և Երևանում):

Չնայած Հայաստանի ժողտնտեսության զարգացման համար ինստիտուտի կողմից կատարվող այսպիսի ծավալուն գործունեությանը և գիտական կարևոր աշխատանքների կազմակերպմանը, ինստիտուտում ներկայումս կատարվող 19 թեմաներից 16 պրոֆիլային թեմաների ֆինանսավորումը գտնվում է հարցականի տակ: Ի՞նչ է սա նշանակում: Այն, որ ակամա դրված է ինստիտուտի լինել-չլինելու և ազգային կենդանաբանական գիտության գոյության հարցը:

Իմ կարծիքով անհանգստացնող այս հարցերի նկատմամբ չի կարելի անտարբեր գտնվել: Յուրաքանչյուր անձնավորություն՝ լինի մանկավարժ, դասախոս, գիտնական կամ պաշտոնյա, պետք է խոր մտածի և իր ձայնը բարձրացնի, որպեսզի հայ ժողովրդին ազատի նման արտառոց երևույթներից:

Եվ անկախ Հայաստանում այս կարևորագույն հարցերը թող լուծվեն ոչ թե տարերայնորեն, առանձին անհատների ցանկությամբ ու քմահաճույքով, այլ մեր կառավարության, մեր ազգային ժողովի, գիտական հասարակայնության միջոցով և հրապարակայնորեն:

Լեմսա ՆԱԶԱՐՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ կենդանաբանության ինստիտուտի տնօրենի ընդհանուր հարցերի գծով տեղակալ

Տիեզերքի մեծ ինչու՞ն

Բանաստեղծությունը, ամեն ինչից բացի, նաև հարց է՝ ուղղված անհայտին: Բանաստեղծներին հաճախ համեմատում են մանուկների հետ, որոնց համար աշխարհը դեռ գեղեցիկ հանելուկ է, շողշողուն հեքիաթ. հարցախույզ ինչո՞ւն և պարզունակ պատասխանի մաքուր հրճվանքն է զարդարում գարնանային հասակի յուրաքանչյուր ակնթարթը: Համեմատության այդպիսի եզրը միանգամայն իրական է, միայն թե բանաստեղծի համար իմացության բերկրանքը շատ հաճախ պարուրվում է անլույծ հարցականների մշուշով, որն էլ իր հերթին թախծության թթու է խառնում ապրելու քաղցր երջանկությանը:

Քնարական հայացքի այսպիսի բեկվածքը նույնքան վաղնջական է, որքան և ինքը՝ բանաստեղծությունը: Խնդիրն այն է, թե բանաստեղծների ամեն մի նոր սերունդ, յուրաքանչյուր բանաստեղծ ոգու կեցության ի՞նչ հնարավորներ է նշմարում այդ բեկվածքից այնկողմ: Բանաստեղծներ կան, որոնք իրական աշխարհի ու ընկալող եսի հարաբերության այդ երկվությունից մռայլ հետևություն են անում՝ Գոյի անիմաստության տխուր վարկածը. կան նաև, որ նախնական այդ երկվությունը փորձում են շրջանցել՝ վայելելով միայն պահի կենսական լիությունը. բայց կան և այնպիսիները, որոնք Գոյի անվախճանականության խորհուրդը, կյանքի իմաստը փնտրում ու գտնում են լուծված ու չլուծված հարցականների հավերժական շրջապտույտի մեջ և այդ ամենի զգայական ու մտածական վերապրումով բովանդակավորում բանաստեղծականի սկիզբը:

Այս վերջիններից է նաև Ռուբեն Սևակը՝ 20-րդ դարի մեր բանաստեղծական համաստեղության փայլուն աստղերից մեկը, որի քնարական մտորումներում «Տիեզերքի մեծ ինչո՞ւն» իրոք համակարգային նշանակություն ունի: Այդ համապարփակ հարցականի շուրջն են կիզակետվում բանի կախարդանքով կերպավորված բոլոր բանաստեղծական իրավիճակները, հոգու բոլոր ալեկոծությունները: Ժամանակագրական «մեծ ինչո՞ւն» կոտորակվում է ավելի «մասնավոր» ինչո՞ւների, որոնց տարամիտող և զուգամիտող ուղղությունների վրա էլ ձևավորվում է բանաստեղծի աշխարհը...

°°°

Հակոբ Օշականի պնդումով՝ «Նոր տաղերը», «Հեթանոս երգերը», «Ս. Մեսրոպը» վերջնական գիրքեր են, որոնք իրենց հեղինակներուն կարելի պատկերը կը պահեն վճռական ու անվերադարձ եղանակով մը: ...Սևակի համար նման վկայություն մը խնդրական կրնա ըլլալ»:

Քննադատն իրավացի է այնքանով, որ, իրոք, «մահվան տարին իսկ ինքզինքը նորոգող ծերունին չէ անիկա», այլ որոնող ոգի՝ մշտապես հակամետ անակնկալների... Գուցե նաև դա էր պատճառը, որ նա իր ծրագրած բանաստեղծական շարքերից ոչ մեկն այնպես էլ չամբողջացրեց:

Այդ «անավարտության» խորքում, սակայն, մանավանդ այսօր՝ տասնամյակների հեռվից, նշմարելի է մի անսովոր բանաստեղծական նկարագիր, որ ավարտուն, ամբողջական է հենց իր անավարտությամբ: Գեղագիտական առումով դա կարող է նշանակել միայն մի բան՝ «Տիեզերքի մեծ ինչո՞ւն» միանշանակ ու վերջնական պատասխան չունի. գոյի շարժումը անսահման է տարածության և անվախճան՝ ժամանակի մեջ:

Բայց բանաստեղծը բանաստեղծ է, քանի որ «դատապարտված» է անդադրում որոնելու այդ պատասխանը, թեև երբեք չպիտի գտնի, ու դրանից ավելի պիտի շիկանա որոնման կիրքը՝ ստեղծագործական արարքը վերածելով Գողգոթայի ճանապարհի...

Ռուբեն Սևակն իր սերնդակիցների շարքում առանձնանում է զգայական ու մտածական աշխարհի ցայտուն եզակիությամբ. նրա բանական եսը հաստատված է երկու իրարամերժ ու միաժամանակ իրարամետ սկզբունքների վրա՝ մի կողմից վերլուծող իմացականություն, մյուս կողմից՝ բանաստեղծական ներզգայնություն: Այս երկակիությունը նրա ստեղծագործության մթնոլորտը մշտապես հագեցնում է բարձր լարման լիցքերով, քնարական իրավիճակները թանձրացնում է խոհի ու ըզգացմունքի արտասովոր խտացումներով, բանաստեղծական բառը, դարձվածքը ներսից ու դրսից ողողվում են գրեթե տարերային բռնկումներով:

Այս ամենի հիմքում գործում է որոշակի ստեղծագործական հոգեբանություն:

«Բժիշկին գիրքեն փրցված էջերում» Սևակը հետաքրքիր մի խորհրդածություն ունի՝ «Ահավոր տարակույսը» խորագրով: Իմացաբանական տեսակետից այդ տվյալտագին խորհրդածությունները, իհարկե, նորություն չեն: Բայց խորհողն այս դեպքում միայն սառնասիրտ հայեցող չէ, բժիշկ, որ ամեն օր շփվում է կյանքի ու մահվան առարկայական իրողությունների հետ, այլ նաև զգայուն բանաստեղծ, որին ներքնապես հալածում է բազմադեմ հարցականների մի ամբողջ մրրիկ:

...Մահվան թափոր է. բայց՝ «ո՞ւր կ'երթային, ո՞ւր կը վազեին ամենքն ալ: Այս խելագար վազքը կյանքի՞ արշավ, թե մահարշավ մըն է միայն». ինչո՞ւ մարդիկ մահվան հետ առերես՝ չեն հավատում մահվան, «ուրկե՞ կուգային այդ հունավոր բըջիջներուն մեջ անհունության գաղափարները, այդ մահացու տարրերուն մեջ անմահության բնազդները, այդ գետնաքարշ մարմնի մեջ անշրջագիծ իդեալները...». «եթե կյանքը ժամանակներու սկզբեն ի վեր կը տքներ միայն Մահվան հասնելու համար», «ուրեմն ինչո՞ւ համար են ծաղիկները. աստղերը ինչո՞ւ. ինչո՞ւ համար է սերը և կյանքը ինչո՞ւ...»: Տարակույսը խորանում է բանական ոգու երկատվածության գիտակցությունից. «Երկու հըսկաներու միջև կը տատանիմ ու կը տառապիմ: Երկու միականի Կիկլոպներ կը բաժանեն հոգիս. Գիտություն մը, որ փաստեր ունի ու իտեալ չունի ու Կրոնք մը, որ իտեալ ունի ու փաստեր չունի...»: Որի՞ն ապավինել, ո՞րն է ճշմարտության ճանապարհը: Ու հետևում է, վերջապես, ինքնաճանաչող ու ինքնավերլուծող, ինքնահաստատող ու ինքներկպայող արարածանհատի բնական հարցը՝ «Ո՞վ, ո՞վ պիտի կրնա զիս ազատել այս ահավոր տարակույսեն»:

Ռուբեն Սևակի ամբողջ ստեղծագործությունն այս հարցականի լուծման տենդագին փորձ է՝ որքան ապարդյուն, նույնքան էլ գեղեցիկ, որքան տանջալի, նույնքան էլ ցնծագին, որքան երկնային, նույնքան էլ երկրային:

Առարկություն կարող է լինել, թե այսպիսի մտորումներ ինքնաբերաբար ծագում են ամեն մի իսկական բանաստեղծի հետ հաղորդակցվելիս: Եվ դա իրոք այդպես է: Բայց շատ քիչ բանաստեղծներ կան, որոնց ողջ քնարական «կենսագրությունը» գոյավորվում է այս հարցականների շուրջ, որոնք հավերժական այդ ինչո՞ւները վերապրում են՝ որպես բարձր ներշնչումի ակնթարթներ, երբ տեղի է ունենում ստեղծագործության անմեկնելի հրաշքը՝ «հունավոր բջիջներից» ճառագայթում է «անհունության գաղափարը», «մահացու տարրերուն մեջ» կենդանանում են «անմահության բնազդները», «գետնաքարշ մարմնի մեջ՝ անշրջագիծ իտեալները»...

Այսպես Սևակի քնարերգության մեջ «Տիեզերքի մեծ ինչո՞ւն» ընթացք է տալիս բանաստեղծական մի լայնահուն տարերքի, ուր ամեն իրական իր մասնավորությունը իմաստավորում է «իտեականի» բացարձակությամբ, եսը ինքնահաստատվում է համայնով, Կյանքը բովանդակավորվում է Մահով, Մահը ոչնչացումի կըտրական ակնթարթայնությունից վերանում է վերաստեղծումի հավերժության, նյութը ոգիանում է, ամեն երկրային ձգտում է երկնայինի, վերջապես, ամեն երկնային սկիզբ է առնում երկրայինից...

Զգացող, տառապող, կարեկցող բանաստեղծի համար ի՞նչը կարող էր լինել առավել «առարկայական», առավել «երկրային», քան, ասենք, ընկերային կյանքի ամենօրյա դրաման, որի բուն խառնարանում տարիների կյանք էր անցկացրել նա, մայր ժողովրդի վերջին գալստյան ողբերգությունը, որ գրեթե ֆիզիկական ցավի այրող անմիջականությամբ է արձագանքում նրա ներաշխարհում: Եվ իսկապես, Սևակի ստեղծագործության մեջ ընկերային և ազգային կյանքի պատկերները գայթակղում են իրենց անսեթևեթ ուղղագծությամբ և մեծ մասամբ այդպես էլ ընկալվել ու մեկնաբանվել են՝ չնկատելով բնագրի տեսանելի և անտեսանելի շերտերի խորքային կապը: Ամենևին չնվազեցնելով սակայն այդ ինքնատիպ էջերի («Մարդերգություն», «Դրամին աղոթքը», «Այս դանակը», «Փողոց ավլողը», «Կարմիր դրոշակը», «Ջարդի խենթը», «Զանգակնե՞ր, զանգակնե՞ր...» «Ո՞վ իմ հայրենիքըս» և այլն) իմացական արժեքն ու բարոյաբանական կշիռը, բոլորովին չկասկածելով հեղինակի մարդասիրական ու հայրենասիրական զգացմունքների անկեղծությանը՝ հարկ է նաև հավաստել, որ երբ այդ էջերը դիտում ենք բանաստեղծի ամբողջ ժառանգության ենթաբնագրային համատեքստի մեջ, բախվում ենք հարցականների, որոնք էսթետիկական զգացողությունը պատկերի երևութական շերտերից ուղղորդավորում են դեպի առավել թանձրածավալ խորություններ: Ընկերային կյանքի աղետները, մարդկային աղավաղված ճակատագրերի տրտում հանդեսը, ամենուրեք թափվող արյան հեղեղները, իրենց պատմական ու կենսական որոշակիությամբ հանդերձ, ինչ-որ նախնականության խորհուրդ են կրում իրենց մեջ, ծնունդ-գոյատևություն-մահ եռազալար շրջապտույտի մեջ արժեզրկում են մարդկային կյանք կոչվող ակնթարթը՝ հավերժի անտարբեր հոլովույթում... Ինչո՞ւ. տագնապալի հարցը մնում է անպատասխան, և անելության դրաման մռայլ ծավալումներ է տալիս բանաստեղծի ներաշխարհում: Ճակատագրականությո՞ւն է սա: Գուցե: Բայց բանաստեղծ Սևակը միայն հավերժական ինչո՞ւների տառապյալը չէ, այլ նաև «անուրջների ուխտավոր»՝ մեծ հավատի համբերությամբ, որ՝

...Խաղաղությա՛մբ գա,

Արդարությա՛մբ գա, գա՛ տարվե տարի
Զրկված մարդկության երազը բարի...

Այդ «բարի երազի» բարձունքներից էլ բանաստեղծը անհայտին է ուղղում իր հեռածավալ հարցումները, փորձում է փարատել «ահավոր տարակույսները»:

°°°

Ինքնազգացող գոյի կենսագործունեության հիմքն արգասավորության բնազդն է: Երևույթի բնախոսական իմաստը՝ սերընդագործության անհրաժեշտությունը, մտածող-քննարկող Սևակի համար անբեկանելի օրենք է: Բանաստեղծ Սևակին փաստի միանշանակ ստուգությունը չի բավարարում: Կյանք սասնդ ինչպե՞ս կարող է լինել միայն ինքնավերարտադրող նյութեղեն շարունակականություն, չէ՞ որ այդ դեպքում արարչության հրաշալի առասպելը կկորցներ իմաստն ու հմայքը: Ինչպես նախամարդը ինքնաճանաչման բընական հարկադրանքով «իր մտածումը դուրս նետեց կյանքի անձուկ եզրերեն, դո՛ւրս նյութի այս աշխարհեն ու անհունի՞ն, բացարձակին մեջ գնաց հարցնելու իր մեծ «ինչո՞ւ»-ն կյանքի՞ն, մարդո՞ւն «ինչո՞ւ»-ն», այնպես էլ «շատ քաղաքակիրթ այս Արևմուտքեն» հոգնած բանաստեղծն իր նման շատերի պես ապավինում է Արևելքի «հնավոր հորիզոններու անձայլ երկնքին», ուր՝

Բա՛ն մը կար կյանքեն անջատ,
կյանքեն վե՛ր,
Բան մը, որ կյանքեն բնա՛վ չէր
ազդվեր,
Որ կը նմաներ Երեկին, Վաղվան...
Այդ՝ Մահվա՛ն իսկ մեջ ժխտումն էր
Մահվան.

Բանաստեղծի ոգին ներշնչումի պահին վեր է բարձրանում գոյի առարկայական ոլորտից, այրող հարցականներից նա փրկություն է որոնում միայն հոգեղեն կեցության համար սահմանված եզերքներում: Արևմուտքի գիտական խստիմացությամբ կրթված հայ բանաստեղծը, վայելած լինելով հանդերձ հին ու նոր աշխարհի մեծածավալ իմաստունների հետ հոգևոր մտերմության բերկրանքը, էությամբ, այնուամենայնիվ, մնում է արևելցի՝ «ճակատագրական» ու երազամոլ: «Կյանք բառին առջև զարմացագին հարցական նշանի» «նենգ» որոգայթին գերադասում է «կախման» երեք կետերի» անհավակնոտ պարզությունը. մինչ «պոռոտ Գիտությանց շնփորահարները սոփեստ»

Թվանշաններով կը լուծեն հոգին,
Կը քննեն Երկինքն ու Աստվածը, մենք
Մեր կախման երեք կետը կ'երազենք...

Այստեղով էլ անցնում է բանաստեղծականի սահմանը: Իհարկե, մեծ հարցականի բոլոր հանգույցները չեն լուծվում, «ապրելու խուլ մահերգը» շարունակում է հընչեցնել իր դրամատիկ համանվագը, բայց կա նաև «ապրելու երջանկությունը», որ անպայման է ու անպարագիծ: Եթե տարակույսի դևը բանաստեղծի քնարական աշխարհին աներևույթ շարժման լիցքեր է հաղորդում ի հեճուկս տափակ ինքնաբավության, ապա Երազը, Սերը, Մահը, Հավատը, Գեղեցիկը առանձին-առանձին ու միասնաբար սահմանում են այդ աշխարհի էսթետիկական օրենքը՝ բացատրելու ապարդյուն ջանքերից նախընտրելի է վերապրել այն ամենը, ինչ շնորհված է մարդուն ի վերուստ, սին փափագներով միտքը կեղեքելու տեղ՝ պարզապես Ապրել, ինչպես վտակն է իր «ցնծուն մահն» ապրում իբրև միակ ու անկրկնելի վայելք:

°°°

Սևակի քնարական աշխարհում Երազը ցնորքի հոմանիշը չէ: Բանաստեղծի երազամոլությունն անզուսպ կենսաբաղձության շրջված երեսն է, ավելին, դա կենսաձև է, ուր ապրված յուրաքանչյուր պահի եզակիությունն իր արժեքն ունի. մի կողմից՝ դասական հակադրությունը՝

Ա՜խ, կ'ուզեմ մոռնալ կերտվածքս
հողեղեն,
Կ'ուզեմ բարձրանալ, երկնի աստղերեն
Գողնա՛լ երազներ...

մյուս կողմից՝

Դուն Հրա՛շքն ես, դուն Երա՛զն ես,
դուն Սերն ես...

Այսինքն՝ բանաստեղծական իրավիճակի լարվածության բարձրակետում Հրաշքը, Երազը, Սերը նույնանում են իրենց մա-

(Շարունակությունը՝ 4-րդ էջում)

Տիեզերքի մեծ ինչու՞ն

(Սկիզբը՝ 3-րդ էջում)

բուր «իտեացման» եզրերով ու միաժամանակ շոշափելի կենսականությամբ: Եթե բանաստեղծությունը իրականի վերապրումն է՝ շնչավորված ու լուսավորված բանաստեղծի ներաշխարհային ցոլքով, ապա բանաստեղծականի գոյավորման սկիզբն անսպառման Երազն է:

Քնարական պահի մի այլ շրջվածքով համարժեքվում են Սերը և Մահը՝

Մերը սեր չէ, մահը մահ չէ, սերն է
մահ...։

իբրև բանաստեղծական աշխարհայեցության համապարփակ սկզբունք:

Մեր նորագույն քնարերգության մեջ հազիվ թե հնարավոր լինի ցույց տալ ուրիշ մեկին, որի ստեղծագործությունը մահվան գաղափարի և դրա բանաստեղծական խորհրդանիշի գործառնության համար նույնքան լայն ու բազմապիսի դրդումներ է տրամադրում, որքան Սևակի քնարական կառույցները և ինքնահնարաբար նրա գեղագիտությունը: Այստեղ քնարական հերոսը յուրաքանչյուր քայլափոխի, բոլոր խոհական խորությունների վրա, բոլոր զգայական վիճակներում բախվում է մահվանը, և դա ոչ միայն այն պատճառով, որ «կյանքին՝ մահը օրենք դրեր է Աստված», այլև՝ որ Մահն իր հակառակ երեսով նույն ինքը կյանքն է, ավելին, Մահն այնպիսի «գերկենցություն» է, երբ հոգին ներապրում է անճյութականի բացարձակ լիությունը:

Այս պարագայում «մեծ ինչո՞ւն» ենթադրում է ներըմբռնումի երեք վիճակ. բնախոսական, երբ մահը նյութի որոշակի գոյաձևության տրամաբանական ավարտն է և նորի սկիզբը (արգասավորումի հավիտենական օրենքը). բարոյաբանական, երբ անմահության ձգտող կենդանի գոյը չի կարողանում շրջանցել կյանքի վաղանցիկության տխուր գիտակցությունը և անհաշտ է մահվան գաղափարի հետ. վերջապես՝ բանաստեղծական, որ նույնն է, թե կրոնական, երբ մահը ներըմբռնողաբար ընդունվում է որպես հոգու այլակեցության ճանապարհ: Այս վերջինի համակարգող նշանակությունը Սևակի քնարերգության մեջ ամենից ավելի ակնառու է:

Մահվան բանաստեղծականացումը՝ սեվակյան իմաստով, ընդհանրության շատ եզրեր ունի բուդդայական Նիրվանայի հետ, այսինքն՝

Ինքնամոռաց անէությունը հոգվույն,
Տենչանքներու ոչնչացումն անխնա,
Երազմով վերացումը գերագույն...

Սա այն վիճակն է, երբ երազայինի, «իտեականի», հավատի բացարձակության մեջ համասեռվում են բոլոր երկրային արժեքները՝ կյանքը և մահը միևնույն հավիտենության տարբեր ծայրերն են, նյութը և ոգին նույն արարչության հակադիր երեսներն են, Մահը և Սերը՝ անեության խորհրդի տարանունները...

Սևակի ստեղծագործության մեջ մահ-ինչո՞ւն և սեր-ինչո՞ւն գրեթե միշտ հայտնըվում են նույն հարթության վրա՝ կողք կողքի: Իբրև իմաստաիրական պահ՝ դա նշանակում է եսի մասնավորության տարալուծում անհունի մեջ, որ միաժամանակ և՛ Սիրո, և՛ Մահվան ճանաչված ստորոգելին է՝ ըստ վաղնջական բանաստեղծական գիտակցության: Սիրելով «մահանալու» և մահվան մեջ «անմահանալու» քնարական հոգեվիճակը ևս անծանոթ չէ հնագույն ժամանակների գեղագիտական պատկերացումներին՝ ընդհուպ մինչև աստվածաշնչյան «Երգ երգոցը», որից Սևակը ընտրած է քաղել իր համանուն բանաստեղծության համար՝ «...զի բուռն է իբրև զմահ սէր»:

20-րդ դարի բանաստեղծական փորձը, որքան ավելի է շփվում կենսաբանական, մարդաբանական, ընկերային նորաձագ ուսմունքների, մասնավորապես «կյանքի փիլիսոփայության» հետ, քնարականի խորքում այնքան ավելի է խախտվում հայեցողականի և կենդանի զգացականի համամասնությունը՝ հօգուտ վերջինիս: Սերմահ հարատությունը մտքի զննության ոլորտից անցնում է զգացմունքի անպարագիծ տարածությունները, ուր ներշնչանքը, երևակայությունը, «մեծ անհունի մեջ լուծվելու, անէանալու, մեռնելու ահռելի ըզգացումը» սահմաններ չեն ճանաչում: Ռուբեն Սևակի սիրային քնարերգությունը դրա լավագույն արտահայտություններից է:

***

Սևակի քնարերգությունը բացահայտ կենսագրական ակունքներ ունի: Վկան՝ Յաննի Ապպելին գրած նամակները: Ահա քաղվածական պատառիկներ այդ նամակներից. «Ա՛հ, քու Սերդ, Յաննիս... Քու Սերդ, որ կը շոյե, և կը գրկե, և կը բուրե... և կ՚սպաննե հավերժորեն, հավերժորե՛ն...»: «Կարելի՞ է երևակայել սեր մը ավելի իտեական, քան մերը... Կարելի՞ է միթե: Իրականությո՞ւն է այս, թե՞ հավերժական երազ, որ չափազանց իրական է իրական ըլլալու համար...»: «Ինչպե՞ս կարելի է երկրին վրա այսքան քաղցրորեն սիրել, Յաննի՛: Ինչպե՜ս: Ինչպե՜ս: Ինչպե՜ս... Ըսե՛ ինձի: Ես ինքս չեմ կրնար հասկնալ... Կ՚ապրի՞նք: Կ՚երազե՞նք... Սիրելի՛ս, օգնե՛ ինձ, ես կը մեռնիմ առանց քեզի»...

Այսպիսի վայրկյաններին է, որ ջնջվում է կյանքի ու երազի սահմանը: «Տիեզերքի մեծ ինչո՞ւն» ընդհուպ մերձենում է երջանկության տառապանքն ապրող եսին, միաժամանակ վերջինիս որոշակիությունը լուծվում է քաղձալի ու գրեթե անհասկանալի մի վերացության մեջ, որ սիրուց մահ ձգվող ակնթարթ է ու հավերժություն, կյանք է ու կյանք չէ: Վերընթերցենք «Սիրո և Մահվան երգը» և կտեսնենք, թե ինչպես է պահի հոգեբանական իսկությունն իր սահմանավորությունը հաղթահարում բանաստեղծականի ոգեշունչ «անորոշությամբ»:

Իմ կյանքս թող աղաչավոր երգ մ՚ըլլա,
Եղերական ու միամիտ, սև՛ ողբերգ,
Իմ սիրտըս թող անհունին մեջ վերք
մ՚ըլլա,
Հսկայական ու տխրորեն քաղցր վե՛րք,
Իմ կյանքըս թող աղաչավոր երգ
մ՚ըլլա...
...Ես Մահն եմ, ե՛կ ինծ Կյանքին պես
գեղեցիկ...
...Եկո՛ւր, ես մո՛ւթ բաներ պիտի քեզ
ըսեմ՝
Սիրո պես քաղցր ու մահվան պես
հզոր...
...Մի՛, մի՛ լսեր հոգնած հոգիս որ
կուլա,
Տար զիս Սիրո կղզիներեն դեպի մահ...

Համանման հատվածներ կարելի է քաղել «Գինով սեր», «Երգ երգոց», «Եկո՛ւր», «Հավիտենական հեքիաթը», «Աղոթք», «Օվսաննա» և այլ բանաստեղծություններից, ուր անտեղի կլիներ որոնել սիրո քնարական վերապրումի այն որակը, որ սովորաբար անվանում են «հոգեբանական ճշգրտություն»: Բանաստեղծին դա չի էլ հետաքրքրում. նա ինքնամոռաց տարերքի մեջ հայտնագործում է իր սեփական ճշմարտությունը, երբ զգացմունքի գեղումը աղոթքի նման բացարձակ ու անպայման է, երբ եսի ինքնազոհությունը ոչ միայն սիրո գերագույն վայելք է նշանակում, այլև մահ, եսի նյութականության ոչնչացում: «Ես էլ դու եմ, ես չկամ»,— պիտի ասեր Վահան Տերյանը: Ինքնամոռացման այս պահերին, երբ մարդկային էության խորքերից լսվում է արարչության ձայնը, չքանում է ինչպես հարցականի տարակույսը, այնպես էլ պատասխանի երբեք չբավարարող որոշությունը: Սերը և Մահը առանձին-առանձին իմաստազրկվում են, գերագույն վերացման խորհուրդը խտանում է Սեր-Մահ բևեռացված ու միաժամանակ փոխանցական միջակայքում:

***

Բայց քնարական իրադրության անտեսանելի գոյավորումը դեռ լիարժեք բանաստեղծությունը չէ. բուն բանաստեղծական պատկերը բառի, խոսքի գործառույթ է, որ գործի պիտի դնի «բանի» ներուժը: Սևակի նշանավոր սերնդակիցներից յուրաքանչյուրն այս տեսակետից ունի իր ցայտուն ինքնությունը, լեզվամտածական, լեզվամշակութային նախասիրությունները: Վարուժանն ազատորեն օգտվում է գրաբարի բառապաշարից ու դարձվածաբանությունից, Մեծարենցը՝ տեղային խոսվածքների կենդանի ու ճկուն հարստություններից, Սիամանթոն բառակերտման, բանաստեղծական դարձվածքի, տողի կառուցման միանգամայն ինքնուրույն օրենքներ է հաստատում: Սևակը բառընտրական, լեզվամշակութային ընդգծված նախասիրություններ կարծես թե չունի. ակնհայտ է միայն «պարզության, հստակության, գեղեցկության աստվածների» դավանանքը, մեկ էլ այն գիտակցությունը, թե բանաստեղծությունը «բառը իտեացնող՝ տալով անոր գույնին հմայքը և խազին անհունությունը»: Սրանով էլ որոշվում է նրա բանաստեղծական լեզվի տարերքը:

Սևակի քնարերգության մեջ «բառի իտեացման» մի քանի աստիճաններ կան, ընդ որում դրանք իրականանում են ոչ այնքան մտածումի լարված տքնանքով, որքան ենթագիտակցականի թելադրությամբ՝ ինքնաբուխ ու ինքնաբերաբար. «Մարդեր կան, որոնց համար գրելը քրտինք է. անոնք կը գրեն ճակատնին պուտեցնելով ու գրիչնին կրծոտելով... Ինծ համար գրելը երգել է»,— խոստովանում է բանաստեղծը: Դա նշանակում է, որ բառիմաստի, գույնի, հնչյունի համադրությունը նրա քնարական պատկերներում խորքային ծագում ունեն և միայն բնագրի մակերևույթին են ձևակերպվում ըստ բանաստեղծական իրադրության լարվածության: Խոհական իրադրություններում բառի ճըշգրիտ իմաստները շարահյուսվում են կառուցիկ դարձվածքների, տողերի, պարբերությունների մեջ. ոտանավորի կշռույթը, ռիթմը, մեղեդին հստակ հնչողությամբ տրամադրում են ներսույզ խոկումների. ինչո՞ւն գործում է համառ հետևողականությամբ.

Բայց ուսկե՞ կու գա այն Հույսը մարդուն,
Որ մեծ-ցայգին մեջ միայնա՞կ արթուն
Կ՚ուզե հսկել՝ երբ իր ոսկերոտին
Երկու ափ հողին ներքև կ՚անհետին:
Ու ինչպե՞ս դիակը փտելե վերջ,
Մարդ համառորե՞ն, Մահվան ծոցին մեջ,
Անմահության Հո՛ւյս մըն է դիուցեր...

Հեգնական իրավիճակներում, իսկ հեգնանքը Սևակի քնարական խառնվածքի էական հատկանիշներից է, բառը դարձվածքի երկայնքով թռչկոտում է փոփոխական առնչումներով, ռիթմը հատու և ընդհատուն շեշտեր ունի, թեև այս դեպքում էլ բառի իմաստային տարրողությունը, դարձվածքի հաղորդական լիարժեքությունը նկատելի կառուցողական արժեք ունեն.

Արդ, ո՞ւր եք, չքնաղ խոստումներ
Խաչին.
Եղբայրության զո՞ւր բարբառներ,
ո՞ւր եք.
Կրակ կը փսխե հողն ամենուրեք...
Գետերն արյունով, դիակով կ՚ստչին...
Ու կ՚իյնա ան, որ կը ծնկե վախով,
Չի թուրն ավելի արդար է խաչեն,
Չի կյանքն անոնց է միայն, որ քա՛ջ են,
Անո՛նց, որ կայրին ուրիշի մահով...

«Բառի իտեացման» բարձրագույն աստիճանը սիրո ներշնչումներն են, ուր բառը՝ իբրև ինքնուրույն իմաստային միավոր, գրեթե չի գիտակցվում: Զգացմունքի տարերքը բուռն հորձանքով կասեցնում է մտքի շարժումը, քնարական պահի լարվածությունը որոշվում է տրամադրության շիկացումով, դարձվածքի հնչողությունը մոտենում է երաժշտականին, բանաստեղծական մթնոլորտն ամբողջապես շնչում է միայն բացարձակ հոգեղեն արժեքներով, ինչո՞ւն կորցնում է ուղղորդավորող ներուժը, որովհետև պարզապես չկա: Նյութից ձերբազատված ոգին լուսավորում է տարակույսի մթությունները: Սիրո պարզ խոստովանությունը դառնում է աղոթք՝ ուղղված մաքրագործումի հրաշալի խորհրդին, որ կա ու չկա, որ անանուն է ու բազմանուն, որ մարմին է ու հոգի միաժամանակ.

Ա՜խ, դեպի քե՞զ, ու դեպի քեզ,
դեպի քե՞զ...
Ի՞նչ ահավոր է բարձունքդ սարսռագին,
Ու ի՞նչ երկար ու դառնորեն հըրակեզ,
Կրակե ճամբան քու աչքերուդ Արեգին...
Ա՜խ, դեպի քե՞զ, ու դեպի քեզ,
դեպի քե՞զ...
Դուն որ Սերն ես, ու Իտեալն ես, ու
Հոգին.
Ու ինչ որ կա ամենեն վեհ ու մաքուր.
Ու ինչ որ կա լացընող մեր ախտագին
Սրտին հազա՛ր հյուսկենները
թաքթաքուր...
Դուն որ Սերն ես, ու Իտեալն ես,
ու Հոգին...

Փորձենք վերապատմել այս հնչատող հատվածների բովանդակությունը. ոչինչ չի ստացվի, քանի որ Սերն, Իդեալը, Հոգին գաղափարանշաններ են, որոնց գործառության դաշտում բառերի, կապակցությունների ուղղակի նշանակություններն իրենք իրենց որոշակիությունը «հաղթահարում» են «անհավանական», «անտրամաբանական» հարաբերություններում, ինչպես նյութական աշխարհի բազմազանությունը լուծվում է հոգեղեն կեցության համասեռության մեջ: Սևակի քնարական համակարգում այսպես է գործում՝ արվեստի անձեռնմխելի օրենքներից մեկը, որ ավանդաբար ասվում է ձևի ու բովանդակության ներդաշնակություն:

***

Ռուբեն Սևակի ամբողջ ստեղծագործությունն, այսպիսով, տանջագին հարցականների և հարաբերական «լուծումների» ձըգվող զսպանակ է՝ իրար հաջորդող, իրարով ուղղորդավորվող վերընթաց պարույրաքալարներով: Ամենավերին գալարի վըրա, հրապուրիչ հեռանկարում շողշողում են Սերը, Հավատը, Գեղեցիկը: Մտքի պայմանական կառույցներով անլուծելի ինչո՞ւները «լուծվում» են արվեստի «անպայմանականությամբ»: Բայց դա էլ հավիտենական երջանկության երանելի հանգրվանը չէ, այլ միայն որոնումի ճանապարհ, այն էլ՝ անվախճան: Այդ հանգրվանը թերևս ինքնամոռացումն է՝ Մահը, այսինքն՝ բոլոր հունավորների անհունացումը, բոլոր մասնավորությունների համայնացումը, բոլոր տարակույսների փարատումը... Իրագործելի հնարավորությո՞ւն է դա, թե՞ անհասանելի իդեալ,— սա էլ մի ուրիշ հարց է, որի միանշանակ պատասխանը կնշանակեր արվեստի, բանաստեղծության մահ:

Վլադիմիր ԿԻՐԱԿՈՍՅԱՆ

Բանասիրական գիտությունների դոկտոր

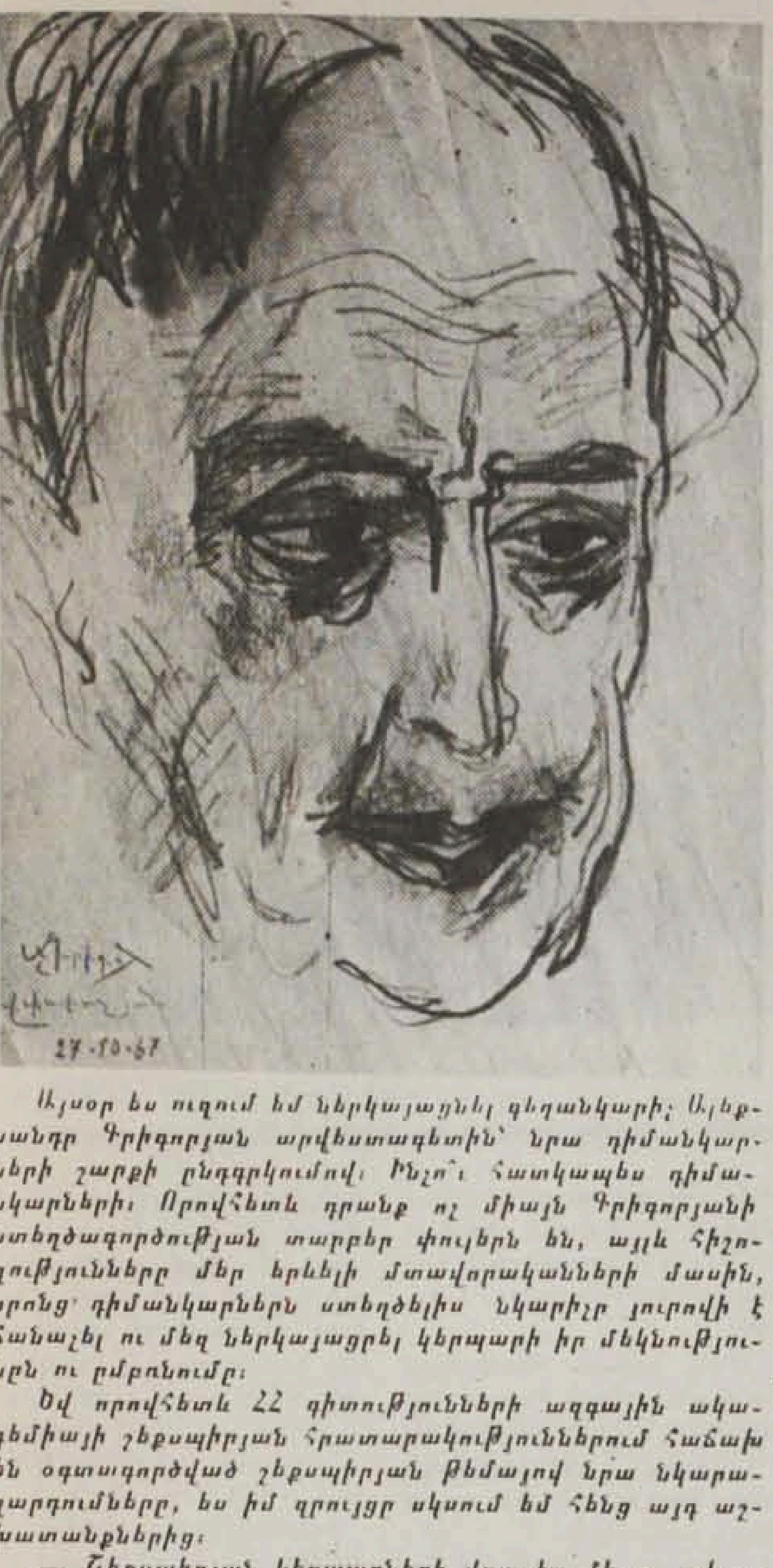

ԴԻՄԱՆԿԱՐ...

[illegible] ճանաչել ու մեզ ներկայացնել կերպարի իր մեկնությունը ու ըմբռնումը։

Եվ որովհետև ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի շեքսպիրյան հրատարակություններում հաճախ են օգտագործված շեքսպիրյան թեմայով նրա նկարազարդումները, ես իմ զրույցը սկսում եմ հենց այդ աշխատանքներից։

— Շեքսպիրյան կերպարների վրա ես միշտ աշխատել եմ մի առանձին սիրով։ Տարիներ առաջ, Լոնդոնում, Պիկադելի գողտրիկ հրապարակի «Ալփայն» պատկերասրահում բացվեց իմ անհատական ցուցահանդեսը [illegible] ավելի կտավ և մոտ երեսուն շեքսպիրյան նկարազարդում։ Շատ ոգևորող էր ինձ համար ցուցահանդեսի լավ ընդունելությունը լոնդոնցիների և մանավանդ՝ մեր հայրենակիցների կողմից։

Գեղանկարիչ Ալեքսանդր Գրիգորյանը մտերիմ [illegible] էր Սարյանի, Ղափանցյանի, Փափազյանի և այլ [illegible]տավորների հետ, որոնց դիմանկարները բարեկամության և մարդկային մտերմության կնիքն են կրում։ Նկարչի արվեստագետի անթաքույց ջերմություն ու սեր կա իր ստեղծած կերպարների նկատմամբ։

— 1967 թվականին էր,— պատմում է Ալեքսանդր Գրիգորյանը,— Վահրամ Փափազյանին հայտնեցի իրեն նկարելու ցանկությունս։ Սիրով համաձայնեց... Մեծ արտիստն իր տանն էլ Օթելլոյի թիկնոցով ու մաշիկներով էր, սակայն ավելի նման էր Մաք Գրեգորին։ Զարմանալի զարգացած անձնավորություն էր, հրաշալի կերպարվեստ գիտեր։ Նկարելու հաջորդ օրը վատառողջ էր և պառկած։ Ինձ զգուշացրեց, որ եթե զանգահարեն, իրեն չանհանգստացնեմ։ Զանգողներ շատ կային, և միշտ շշուկով հարցնում էր, թե ո՞վ է։ Եվ երբ հերթական անգամ հետաքրքրվեց զանգողի ով լինելով, ասացի՝ մի գեղեցիկ կին է։ Հատուկ շեշտեցի գեղեցիկը։ Իմ աչքի առաջ Փափազը վայրկենապես կերպարանափոխվեց։ Ինձ թվաց, թե ես թատրոնում եմ, իսկ մեծն Փափազյանը գրկել է Դեզդեմոնային և շոյում է նրա [illegible] վարսերը։

— Անուշիկս, եկ ինձ մոտ, շատ եմ կարոտել քեզ, ինձ մի մոռացիր, աղավնյակս։

Ալեքսանդր Գրիգորյանի դիմանկարների շարքում է նաև Վիլյամ Սարոյանի պորտրեն, որը նա նկարել է իր արվեստանոցում, 1976 թվականին։

— Բարձրախոս էր, շարժուն, անհանգիստ ու անկաշկանդ, ոչ սովորական գեղեցկության տեր մարդ էր Սարոյանը։ Անկեղծ ու անմիջական էր մանկան պես։ Խոսում էր ամեն ինչի ու նաև իր մասին... «Ես կարծ պիտի կարդամ»։ «Ես կարճ կգրեմ, որ մարդոց գլուխը չցավացնեմ»։ «Շատ կսիրեմ բանաստեղծություն, բայց անոնց գրելը դժվար է»։

Ու մինչև հիմա չեմ մոռանում նրա անսահմանորեն հրապուրիչ ու թավ ձայնը, և անչար բարկությունը, երբ այցելուներից մեկը, չգիտեմ ինչու, հանկարծ որոշեց անգլերեն խոսել նրա հետ.

— Ինչ է, ես հոս եկա, որ Հայաստանի մեջ հայու հետ անգլերեն խոսի՞մ...։

Կարինե ՍԱՄՎԵԼՅԱՆ

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆԸ

1994 թ. ՀՀ ԳԱԱ հրատարակչությունում լույս ընծայված «Հայ անդրանիկ պարբերականը՝ «Ազդարար» գրքույկում կա այսպիսի մի պարբերություն՝ «Դաստիարակության հարցերին են նվիրված հանդեսում թարգմանաբար հրատարակված անգլիացի մանկագիր Թոմաս Դեյի (1748—1789) «Փոքրիկ Ջեկի պատմությունը» վիպակը, Ադիսոնի «Միրզայի տեսիլքը» և Ռ. Ստիլի «Սանտոն Բարիսայի (պետք է լինի Բարսիսայի— Մ. Ա.) պատմությունը» գործերը, որոնք գրված են Ժան-Ժակ Ռուսոյի գաղափարական ազդեցությամբ: Նշենք, որ այս վերջին երկու գործերի թարգմանական պատմության հիմնավորումը տվել է Մ. Ասլանյանը իր «Ռուսոյի անգլիացի հետևորդը» հոդվածում, որը հրապարակվել է «Պատմա-բանասիրական» հանդեսի 1982 թ. 3-րդ համարում» (էջ 37): Այստեղ կան որոշ անճշտություններ:

Նախ նշենք, որ «Ռուսոյի անգլիացի հետևորդը «Ազդարարի» էջերում» հոդվածում քննարկվում են միայն անգլիացի մանկագիր Թոմաս Դեյի հասարակական գործունեությունը, գրական ստեղծագործությունը և նրա վիպակի հայ առաջին պարբերականի էջերում տեղ գտնելու, ինչպես նաև հեղինակի անունը բացահայտելու հարցերը, քանի որ վիպակը անանուն էր տըպագրվել:

Ինչ վերաբերում է Ադիսոնի և Ստիլի գործերի «Թարգմանական պատմությանը» ապա այն քննության առարկա է դարձել իմ մի այլ «Անգլիացի հեղինակներ Ադիսոնի և Ստիլի պատմվածքները «Ազդարարում» հոդվածում (տես՝ «Պատմա-բանասիրական հանդես», 1985 թ. № 1, էջ 160—168):

Սակայն ավելի կարևոր է խոսել մեկ այլ էական հարցի մասին:

Դարավերջի մանկագիր Թոմաս Դեյի ստեղծագործությունը, որը նպատակամղված էր, առաջնորդվելով Ռուսոյի մանկավարժության սկզբունքներով, Անգլիայում քարոզել մանուկների դաստիարակության նոր մեթոդներ, չի կարելի նույնացնել դարասկզբի լուսավորական մամուլի հիմնադիրների՝ Ջ. Ադիսոնի և Ռ. Ստիլի գործունեության հետ, որոնք իրենց պարբերականների միջոցով ջանում էին երգիծանքի և բարոյախոսության միջոցով վերացնել հասարակության արատները, շտկել բարքերը և նկատի ունեին բացառապես մեծահասակներին:

Անգլիական գրականությունը ծանոթ անձանց շատ տարօրինակ կլինի կարդալ, որ Ադիսոնի և Ստիլի գործերը «գրված են Ժ.-Ժ. Ռուսոյի գաղափարական ազդեցությամբ», քանի որ Ադիսոնը մահացել է 1729 թ., իսկ Ստիլը 1719 թ., այսինքն այն ժամանակ, երբ Ռուսոն (ծնվել է 1712 թ.) ընդամենը Ժնևում ապրող մի պատանի էր և դեռ երկար ուղի պետք է անցներ մինչև իր «Էմիլ կամ դաստիարակության մասին» (1762 թ.) գիրքը գրելը, և զարմանալի կթվա, որ նման հոդվածը տեղ է գըտել հեղինակավոր գիտական ամսագրի էջերում:

Անգլիացի այս երեք հեղինակների գործերը «Ազդարարում» տպագրվել են անանուն և 200 տարի մեր բանասերներին և մամուլի պատմաբաններին անհայտ էր մնացել հայ անդրանիկ պարբերականում տպագրված առավել նշանակալից երեք գեղարվեստական գործերի հեղինակների անունները:

Եթե Դեյի վիպակի թարգմանություն լինելը նշվել էր («թարգմանեալ յանգլիացվոց», «Ազդարար» 1794, № 2, էջ 49), հանգամանք, որը անշուշտ մեզ համար դյուրացրեց հեղինակի ով լինելը պարզելու խնդիրը, ապա Ադիսոնի և Ստիլի պատմվածքների առընչությամբ նման նշումներ չեն արվել:

Այդ պատմվածքների ոչ հայկական ծագման մասին կարելի էր միայն կռահել: Հերոսների անունները, գործողության վայրը և այլ հանգամանքներ հուշում էին, որ գործ ունենք 18-րդ դ. Արևմուտքում մեծ տարածում գտած «Արևելյան պատմվածքի» հետ և որ ամենայն հավանականությամբ, դրանք արևելյան սյուժեների անգլիական մշակումների թարգմանություններն են, քանի որ այն ժամանակի հնդկահայ գաղութի համար ավելի բնութագրական էր անգլիական գրականության հետ առնչվելը: Գնալով այս ուղիով մեզ հաջողվել է հեղինակներին ի հայտ բերել:

Հարգանքով՝ **Մ. ԱՍԼԱՆՅԱՆ**

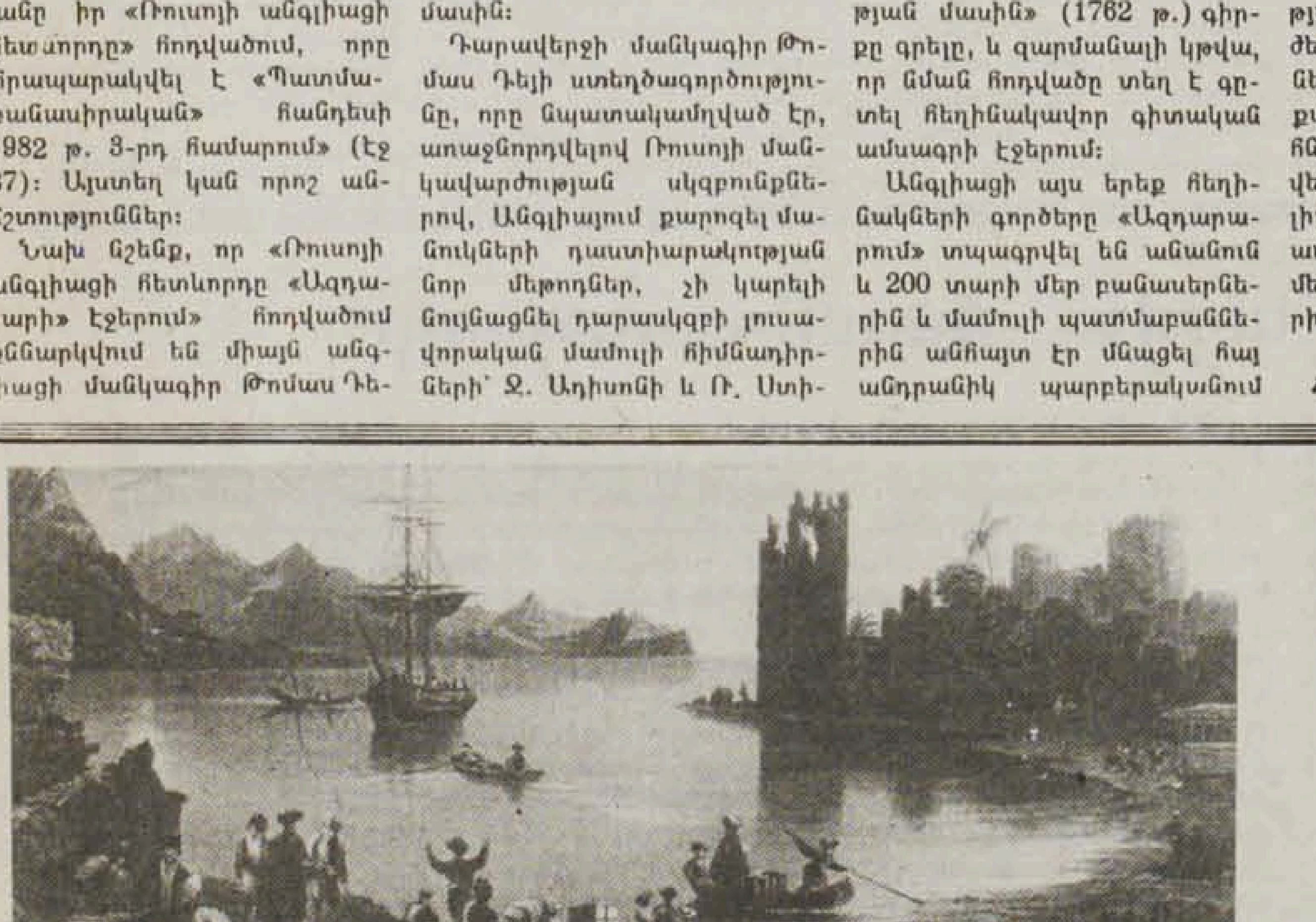

ԿԻԼԻԿԻԱ. բարձր լեռների, անառիկ ամ[illegible] ու զուլալ գետերի ու ծովախորշերի երկիր: Կիլիկիա՜...

ՀՈՒՄԲՈԼԴԻ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄԸ

Ալեքսանդր Ֆոն Հումբոլդի հիմնադրամը հնարավորություն է տալիս երիտասարդ գիտնականներին (մինչև 40 տարեկան) շարունակել իրենց գիտահետազոտական աշխատանքները Գերմանիայում։ Դիմումներն ընդունվում են միայն երկարատև գործուղման համար՝ 6—12 ամիս։ Կարող են դիմել գիտության ցանկացած բնագավառի ներկայացուցիչները։ Տարեկան տրվում է մոտ 500 կրթաթոշակ։

Դիմումները քննության են առնվում անկախ հանձնաժողովի կողմից, որը բաղկացած է բոլոր գիտությունների ներկայացուցիչներից։

Որոշումներն ընդունվելու են միայն գիտական նվաճումների հիման վրա։ Հիմնական չափանիշներն են՝ դիմորդի որակավորումը, նրա հնարավորությունը՝ ավարտել աշխատանքը, միջազգային հրատարակած աշխատությունները։

Ամսական կրթաթոշակը կազմում է 3 200—4000 ԴՄ։

Ճանապարհորդության ծախսերը հատուցվում են, նաև նախատեսված է հավելավճար ամուսնու (կնոջ) համար։

Գիտական կրթաթոշակը տրվում է 6-ից մինչև 12 ամիս։ Այդ ժամանակահատվածում հնարավորություն է տրվում աշխատանքի շահերից ելնելով, այցելել եվրոպական ուրիշ ինստիտուտներ, բացառությամբ այն երկրի, որտեղից եկել է դիմորդը։

Դիմում ներկայացնելու համար պարտադիր են հետևյալ պայմանները՝

1. Գիտությունների թեկնածուի կոչումը կամ համազոր մի կոչում։

2. Գիտական աշխատանք, որը կատարվում է մի քանի տարվա ընթացքում և հիմնավորված է տարբեր ամսագրերում հրատարակություններով։

3. Գերմաներենի տիրապետումը հումանիտար գիտությունների ներկայացուցիչների համար պարտադիր է, իսկ այլ գիտնականների համար՝ անգլերենը։

Դիմումները կարող են ուղարկվել հիմնադրամի քարտուղարություն, կամ՝ Գերմանիայի դեսպանատուն և հյուպատոսության միջոցով։

Հանձնաժողովը հավաքվում է տարեկան 3 անգամ՝ մարտին, հուլիսին և նոյեմբերին։ Հումբոլդի հիմնադրամը խորհուրդ է տալիս դիմումները ուղարկել գոնե 5 ամիս առաջ։

Բոլոր հարցերով խնդրում ենք դիմել ՀՀ ԳԱԱ միջազգային կապերի բաժին։

ՀՀ ԳԱԱ միջազգային կապերի բաժին

«НПАТАК»—
ГАЗЕТА НАЦИОНАЛЬНОЙ
АКАДЕМИИ НАУК РА

"NPATAK"
NEWSPAPER OF THE NATIONAL
ACADEMY OF SCIENCES
REPUBLIC OF ARMENIA

Տնօրեն՝ Լավրենտի ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ
Գլխավոր խմբագիր՝ Վլադիմիր ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՑԵՆ. Երևան—19, Մարշալ Բաղրամյան 24 բ, հեռախոս՝ 22-44-26:
Թերթը տպագրվել է ՀՀ կառավարության «Պարբերական» հրատարակչությունում: Հանձնված
Արտադրության 2: Պատվեր՝ 69233, Գրանցման վկայական 888. Ստորագրված է տպագրության
14.08.1995 թ.: